

Sl. 1. Ulica grada Vukovara sredinom 1950-ih godina, *BOULEVARD NOVOG, VELIKOG ZAGREBA*
FIG. 1 VUKOVAR STREET IN THE MID 1950S, *BOULEVARD OF A NEW BIG CITY OF ZAGREB*

VEDRAN IVANKOVIĆ

MENTOR: PROF. DR.SC. MLADEN OBAD ŠČITAROCI*

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 711.424.3:711.552.3:72.036 (497.5 ZAGREB) "1945/1956"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE
2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 07. 06. 2006. / 17. 10. 2006.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 711.424.3:711.552.3:72.036 (497.5 ZAGREB) "1945/1956"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING
2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 07. 06. 2006. / 17. 10. 2006.

**MOSKOVSKI BOULEVARD – ULICA GRADA VUKOVARA
U ZAGREBU 1945.-1956. GODINE
ARHITEKTURA I URBANIZAM NA RAZMEĐU ISTOKA I ZAPADA****MOSCOW BOULEVARD – VUKOVAR STREET
IN ZAGREB, 1945-1956
ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING BETWEEN EAST AND WEST**ARHITEKTURA 20. STOLJEĆA
MOSKOVSKI BOULEVARD
ULICA GRADA VUKOVARA
URBANIZAM 20. STOLJEĆA
ZAGREB20TH CENTURY ARCHITECTURE
MOSCOW BOULEVARD
VUKOVAR STREET
URBAN PLANNING OF 20TH CENTURY
ZAGREB

Autor u članku donosi genealogiju izgradnje Ulice grada Vukovara u Zagrebu koja je idejno zacrtana kao Moskovski *boulevard* u prvoj poslijeratnoj viziji grada Urbanističkog instituta Ministarstva građevina Narodne Republike Hrvatske i njegova ravnatelja arhitekta Vladimira Antolice. U članku se ukazuje na promjenu smjera hrvatske arhitekture nakon 1956. godine i na događaje koji su je uzrokovali i koji su u urbanističkim smjernicama razvoja Zagreba odlukama o izgradnji prekosavskih područja označeni i političkom voljom. Promjena smjera ogleda se u oblikovnim konstelacijama upravo u izgradnji Ulice grada Vukovara.

This paper presents the building history of Vukovar Street (first named Moscow Boulevard) in Zagreb. The concept of its development was framed within the first post-war vision of the city in the Urban Planning Institute of the Croatian Ministry of Building Construction headed by its director, the architect Vladimir Antolic. The paper points to a change of the course in Croatian architecture after 1956 brought about by various events with political connotations which were also manifested in the urban planning guidelines for the development of Zagreb across the Sava river. The layout of Vukovar Street directly reflects these changes.

* Članak je nastao u okviru autorova rada na doktorskoj disertaciji i na znanstvenoistraživačkom projektu: *Urbanističko i perivojno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture*, glavnog istraživača prof. dr.sc. Mladena Obada Ščitarocija, dipl.ing.arh.

PODRUČJE, PROBLEM I VRIJEME

AREA, PROBLEM AND HISTORICAL PERIOD

Bitan je preduvjet svakog pokušaja da se analitički skiciraju vrijeme i njegovi odrazi u bilo kojem području ljudskog djelovanja, odmak od iskustva današnjice i racionalna težnja da se osvijetle vizije i ostvarenja zajednice i istaknutih protagonista. Tehnološki fenomeni 19. stoljeća dosegli su u 20. stoljeću stanovite zrelosti koje nadolaskom vremena podriiva sve veća kriza humaniteta, a njihove odrednice u podijeljenoj Europi 1950-ih dijele se na kapitalističku renesansu tek netom nazretih promjena feudalnih razlika na jednoj i pluraliteta nekod jedinstvena socijalističkog puta u „carstvo slobode” na drugoj strani. Problemi organizacije društvenog sustava u Hrvatskoj u osvit blagodatni nesvrstanosti i neslomljiva težnja da se stilom iskaze snaga revolucionarnog poretka oblikovali su breme epohe koje se vizija svaka – u rasapu društvenih težnji izraženih kroz područja ljudskog djelovanja, od politike do arhitekture i urbanizma, u labirintu stvarnih ljudskih potreba, u desetljećima što će slijediti – činila suvisnom. No, ona je ipak ostavila niz svjedoka kojima se ovdje sluzim, razabirući ih kronološki i po važnosti, po novim oblikovnim konstelacijama koje su unijeli i po odmacima od proživljena iskustva koje su zabilježili.

U zagrebačkom urbanom tkivu, u njegovoj srži, jedan je prostor trajan i vrijedan spomenik vremena. Po postanku – zbog regulacije dotadašnjeg predgrađa i u nazivu autora prvoga poslijeratnog prijedloga regulacije

(Vladimir Antolić i Urbanistički institut Ministarstva građevina Narodne Republike Hrvatske, 1949.) – *boulevard*, po najčešće spominjanom imenu avenija, a po statusu samo ulica,¹ *Vukovarska-boulevard*, odraz je kompleksne urbanističke i arhitektonske misli na tragu iskustava socijalističkih zemalja i sklada burnih previranja u već poodmakloj fazi moderne arhitekture u Europi, nakon druge afilijacije njezinih principa u Hrvatskoj. Ideje, vizije, skice, natječaji, projekti i ostvarenja ove ulice bili su tijekom povijesti predmetom mnogih preispitivanja koja su, slijedeći izvornu koncepciju ili negirajući polazište u duhu promjena vremena, ukazivala na nužne i slojevite promjene njegova definiranja.

Članak donosi rezultate istraživanja genealogije izgradnje u Ulici grada Vukovara² s ciljem ukazivanja na implementaciju mogućih uzora i utjecaja koji su obilježili uski vremenski procijep od početaka poslijeratne izgradnje Zagreba do 1956. godine. Cilj je članka također ukazati na promjenu smjera hrvatske arhitekture u 1956. godini, što se u izgradnji Ulice grada Vukovara odrazilo u oblikovanju Radničkog sveučilišta već u natječajnom projektu Radovana Nikšića i Ninoslava Kučana, te u parcijalnom pristupu megaprojektu *boulevarda*, zacrtanog u drukčijem mislilačkom konceptu. U članku se iznosi i problem pet višestambenih građevina u istočnome dijelu ulice (Ulica grada Vukovara 228, 230, 232, 234 i 236), koje prema postojećoj publicistici nemaju poznatog autora i za koje u vrijeme objave ovog članka provodim istraživanje izvorne građe.

POČETAK RAZMATRANJA, PRVA STAJALIŠTA I PROMJENE

FIRST CONSIDERATIONS, ATTITUDES AND CHANGES

Buducnost i polet izgradnje novoga *boulevarda*, u doba kada se još zvao Varazdinskom uli-

¹ Iako postoje brojni argumenti da je danasnja Ulica grada Vukovara u Zagrebu po svojoj morfologiji – kako u prvoj viziji koja je predviđjela izgradnju reprezentativne prometnice – viziji Vladimira Antolića i Urbanističkog instituta Narodne Republike Hrvatske, tako i u konačnom obliku koji je, uz izgradnju što nije bila u skladu s izvornom koncepcijom, dočekao današnje dane – zapravo avenija, priklonio bih se nazivu *boulevard*. *Boulevard* je, kao i avenija, bio široka gradska ulica, najčešće s drvoredima. Dok je *boulevard* povezivao neke važne točke u gradu (pritom nije trebao biti pravocrtan), avenija je uvijek pravocrtna i ima svoj vizualno-kompozicijski početak i kraj (obelisk, pročelje zgrade, slavoluk i sl.). Kasnije (u 20. stoljeću) *boulevardom* se naziva široka gradska ulica koja je imala ulogu glavne gradske prometnice. Upravo je Ulica grada Vukovara u doba predstavljanja Antoliceve direktivne regulacijske osnove 1949. godine (tada ju je Antolić predstavio kao Moskovski *boulevard*) zamišljena kao poveznica planiranih (neizvedenih) kolodvora – istočnog i zapadnog.

² Do danas je Ulica grada Vukovara promijenila nekoliko naziva. Prijeratna Varazdinska cesta nakon prve izgrad-

com, nazivajući ga budućim središtem Zagreba predskazao je Neven Segvić još 1946. godine.³ Ocrtavajući buduću reprezentativnu gradsku ulicu, njen koncept i oblikovne dosege, pozicionirao je Andre Mohorovičić novu okosnicu razvoja grada između Le Corbusierova modela prometnice i novoga pravca socijalističkog realizma, koji je tada već postao više od slijepoga sljedbenika konstelacija proizaslih iz uzora u iskustvima i tekovinama Sovjetskoga Saveza.

„U kapitalističkoj arhitekturi razvija Le Corbusier tip magistrale u svojoj urbanističkoj studiji centra velegrada na postavci, koja proizlazi gotovo jedino iz kulta dinamike brzog prometa, gdje sav oblik proizlazi iz funkcionalnog rješenja kompliciranog prometa automobila, vlaka, aviona itd. Tim putem Le Corbusier postiže efektne, ali jednostrana rješenja, koja su na prvo mjesto izdigla krutu mehanizaciju života, i time još snažnije utukla značenje i vrijednost čovjeka (...) Kao primjer tretiranja magistrale u arhitekturi socijalističkog realizma možemo uzeti studije za Moskovsku ulicu u Zagrebu, koja će kao osnovna magistrala istok-zapad činiti okosnicu novoga dijela grada. Te studije pokazuju, da i arhitektura socijalističkog realizma potpuno naravno koristi najnaprednije tekovine funkcionalnog rješenja prometa, kao što su eventualna križanja u dvije etaže, sistem križanja bez sudara prometnih pravaca itd. No kod ovih je rješenja bitna činjenica što ona jednako tako uzima u obzir i čovjeka-pješaka, te stvaraju ansambl, u kome dolaze do ravnoteže sve kategorije prometa i kretanja. U magistralama socijalističkog urbanizma brzom prometu odgovara ritam velikih intervala, oblikovan snažnim arhitektonskim masama akcentuiranih objekata, dok u punom slijedu sve profinjniji detalji prate postepeno mirnije oblike prometnog toka sve do suptilnih estetskih nijansiranja, koja stoje u relaciji s pjesakom... Ta skala harmonijskih relacija u oblikovnoj cjelini magistrala socijalističkog urbanizma upravo interpretira idejnu sadržinu socija-

nje 1947. godine nazvana je Moskovskom ulicom, potom Beogradskom (prvi se puta u stručnoj publicistici tih godina naziv Beogradska ulica pojavljuje 1953. godine) te Proleterskih brigada (prema nazivlju u stručnoj publicistici od 1957.), kako se zvala sve do početka 1990-ih, kada zbog najrecentnijih povijesnih događaja, odražavajući još jednom breme vremena, dobiva naziv Ulica grada Vukovara.

3 ŠEGVIĆ, 1946: 16

4 MOHOROVIĆIĆ, 1950: 11

5 KOLACIO, 1958: 1

6 1. Da li je objekt u lokaciji i urbanističkoj plastici bio unaprijed određen – urbanističkim planom? 2. Kolika je sloboda bila dana pri rješavanju objekta? 3. U kojoj je mjeri bio određen i poznat gabarit? 4. Koja je bila osnovna arhitektonska ideja u komponiranju objekta? 5. Vaš sadašnji stav prema objektu s obzirom na sadašnje i buduće stanje magistrale? 6. Vaše mišljenje o metodologiji rada na rješavanju ovog gradskog prostora? (***) 1958: 2

7 *** 1958: 2

8 DOMLIJAN, 1969: 37

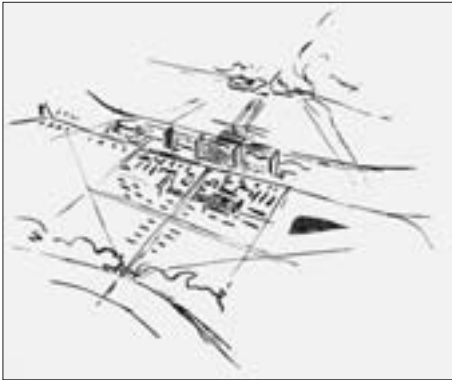

lističke stvarnosti, uključujući ovamo i njenu snagu, dinamiku, kolektivnost i humanost.”⁴

Prvi osvrt na izgradnju današnje Ulice grada Vukovara objavljen je tek 1958. godine, kada je već gotovo realizirana u obliku u kojem će se doživljavati desetljećima kasnije. U časopisu „Čovjek i prostor” Zdenko Kolacio iznosi kratku povijest izgradnje kao uvod u temu,⁵ potom arhitekti-projektanti zgrada (Ivan Zemljak, Neven Segvić, Božidar Rašica, Stan-ko Fabris, Peroslav Ilijic, Kazimir Ostrogovic, Radovan Nikšić, Milan Grakalić, Ivo Gersić i Milan Žerjavić) odgovaraju na pitanja koja im je postavio urednik priloga.⁶ Tako se redaju zapažanja (izbor) – Zemljak: „ulica postaje veliko očitovanje kolektivnog duha i nastupa”; Rašica: „suvremena urbanističko-arhitektonska koncepcija mora biti u toj mjeri progresivna, da je uspijemo realizirati u vremenu našeg trajanja, bez opasnosti za promjene koje bi se zbile”; Ilijic: „Ulica Proleterskih brigada daje eklatantnu sliku sukoba prošlosti i nastojanja sadašnjosti (...) usmjeriti njezinu izgradnju i funkciju (...) tako da čim prije postane stvarni izraz novog vremena, simbol novog shvaćanja, a estetski ugodan gradski ambijent”.⁷

I kasnije, kada se mijenjaju stajališta i pogledi na prve poratne vizije i urbanološke koncepcije, brojni su osvrti ukazivali na značenje urbanističke geste iz herojskoga doba urbanizma. Žarko Domljan ovaj je *boulevard* nazvao „urbanističkim promašajem iz prvih poslijeratnih godina” i „divot-potezom političkog urbanizma”.⁸ Antoaneta Pasinović ističe: „koncept te reprezentativistički mišljene prometnice svojim prometnim karakterom, svojim ju-recim mjerilom i svojom vanljudskom per-

SL. 2. NEKAD MOSKOVSKI BOULEVARD, DANAS ULICA GRADA VUKOVARA NA SNIMCI IZ ZRAKA KONCEM 1950-IH GODINA
FIG. 2 FORMER MOSCOW BOULEVARD, VUKOVAR STREET NOWADAYS, AERIAL PHOTOGRAPH FROM THE LATE 1950S

SL. 3. VLADIMIR ANTOLIĆ: SKICA SREDIŠTA NOVOGA DIJELA ZAGREBA S DOMINANTNA ČETIRI NEBODERA UPRAVE I ADMINISTRACIJE UZ ULICU GRADA VUKOVARA – MOSKOVSKI BOULEVARD I S NEBODEROM „DOMA STAMPE” KARAKTERISTIČNOG Y TLOCRTA NA POČETKU ULICE GRADA VUKOVARA, 1949.

FIG. 3 VLADIMIR ANTOLIĆ: CENTRAL AREA OF THE NEW PART OF ZAGREB: FOUR DOMINANT ADMINISTRATIVE HIGH-RISE BUILDINGS ALONG VUKOVAR ST.-MOSCOW BD. AND A HIGH-RISE BLOCK „DOM STAMPE” FEATURING A CHARACTERISTIC Y PLAN, 1949

SL. 4. VLADIMIR ANTOLIĆ: SKICA PLANIRANOGA POČETKA MOSKOVSKOG BOULEVARDA (ULICA GRADA VUKOVARA) S NEBODEROM „DOMA STAMPE”, 1949.

FIG. 4 VLADIMIR ANTOLIĆ: MOSCOW BD (VUKOVAR ST.): HIGH-RISE BLOCK OF „DOM STAMPE”, 1949

SL. 5. VLADIMIR POTOČNJAK, STJEPAN GOMBOŠ, VIKTOR HEČIMOVIĆ: OSAM VIŠESTAMBENIH ZGRADA, 1947./48. (GAJE ALAGE 1-8, FRANA BOŠNJAKOVIĆA 1-8, IVANA STOŽIRA 1-8 I FAUSTA VRANČICA 1-8)

FIG. 5 VLADIMIR POTOČNJAK, STJEPAN GOMBOŠ, VIKTOR HEČIMOVIĆ: EIGHT APARTMENT BLOCKS, 1947/48 (GAJE ALAGE 1-8, FRANA BOŠNJAKOVIĆA 1-8, IVANA STOŽIRA 1-8 AND FAUSTA VRANČICA 1-8)

spektivnošću doista nemilice siječe, reže grad”,⁹ a prilično intrigantno gledište iznio je i Tomislav Odak ističući da je današnja Ulica grada Vukovara „najambiciozniji i najkontroverzniji projekt hrvatske arhitekture (...) u kojem (...) razabiremo svu dubinu i težinu, uspješnost i promašenost jedne od europskih revolucija, njezine istine i zablude”.¹⁰

TEORIJSKA PODLOGA ARHITEKTURE NOVOGA DRUŠTVENOG PORETKA U PRVIM GODINAMA NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA I DOMINACIJA MEĐUODNOSA ŠEGVIĆ – MOHOROVIČIĆ

THEORETICAL BASIS OF ARCHITECTURE IN NEW SOCIAL AND POLITICAL CIRCUMSTANCES OF POST-WAR PERIOD AND DOMINANCE ESTABLISHED BY THE RELATIONSHIP BETWEEN ŠEGVIĆ AND MOHOROVIČIĆ

Nakon odraza ključnih političkih događaja u području umjetnosti i arhitekture – Informbiroa i Titova govora protiv Staljina 1948. godine – pratiti razvoj misli i djela hrvatskih arhitekata i urbanista iz prvih godina nakon Drugoga svjetskoga rata značilo bi upletati se u pitanja uskog područja definicije stila, njegovih odrednica i sudbonosnoga djelovanja na društvenu stvarnost novoga poretka i svjetonazora. Značilo bi to – nakon što je popuštanjem krute socrealističke dogme nastupilo novo razdoblje definicije svrhe i cilja umjetnosti (manje deklarativno, više u rezultatima) i pitanja o njejoj društvenoj ulozi – odrediti putove modernoga pravca hrvatske arhitekture i urbanizma europskim. Potvrda je Krležin referat na ljubljanskom Kongresu književnika 1952., pa odnosima mogućih uzora, njihovih odraza u misli i djelu prvih poslijeratnih protagonista kao da je determiniranju kraj. No, kratko razdoblje u arhitekturi, u spomenutom razdoblju i na području određenom smjernicama i slijedom gospodarskog i društvenog razvoja socijalizma, te posebice urbanizmu koji često odražava događaje otprije

nekoliko desetljeća i stoljeća, do kojega je tek dolazio odjek spomenutih koordinata vremena, može biti predmetom preispitivanja mogućih uzora i utjecaja koji su ukazivali na smjer novih putova.

Šegvić je već na počecima revolucionarno potvrdio – „arhitektura općenarodna po sadržaju, nacionalna po formama”.¹¹ Nasadi tradicije „hrvatske moderne” bili su već stari više od pola stoljeća, od prvih ostvarenja Viktora Kovačića koji, „izašavši iz Wagnerove škole, počinje stvarati daljnju morfologiju pojma 'Zagreb'”,¹² prvih godina afirmacije modernoga stila, od „Zemlje”, od „Radne grupe Zagreb”, od ideologije dr. Knolla, od reakcije Zvonimira Požgaja¹³ – do u osvjet ratne krize koncem 1930-ih, pa i za trajanja rata. U tom je razdoblju stvorena mala ali konzistentna fun-

⁹ PASINOVIC, 1977: 29

¹⁰ ODAK, 1989-1991: 3

¹¹ ŠEGVIĆ, 1945: 18. Godine 1947. Neven Šegvić, osvrćući se na doprinos N. J. Kolija teoriji sovjetske arhitekture, prenio je njegov sličan način definiranja arhitekture SSSR-a, koja je „nacionalna po formi, socijalistička po sadržaju.” (ŠEGVIĆ, 1947: 16) Detaljnije o teorijskom radu N. J. Kolija u članku „Realizam sovjetske arhitekture”, prenos Kazimir Ostrogovića. (OSTROGOVIĆ, 1947: 4-5)

¹² MAGAS, 1986: 27

¹³ U članku koji je svojevrsan rezime njegovih predavanja u Pučkom sveučilištu, zadirajući od postulata moderne arhitekture, Petar Knoll ističe različite negativne konzekvence njene afirmacije kao novoga stila. (KNOLL, 1933: 124-140) Zvonimir Požgaj, kao istaknuti protagonist novih, avangardnih usmjerenja, reagirao je braneci vlastita stremjenja. (POŽGAJ, 1934: 110-117)

¹⁴ MAGAS, 1986: 27

¹⁵ U kojem se, među ostalim, zahtijevalo: „poboljšati stambene prilike i do godine 1951. sagraditi 15.000.000 m² stambene površine, izgraditi 1 milijun m² školskih površina, (...) obnoviti 150.000 m² staničnih zgrada i 430.000 m² drugih privrednih i upravnih zgrada, (...) stvoriti masovnu proizvodnju montažnih stambenih zgrada s tipiziranim i standardiziranim dijelovima, (...) izgraditi nova kazališta, muzeje, galerije i ostale kulturne ustanove.” (***) 1947: 4-5)

¹⁶ To je osnova Mohorovičićeve teorijske analize. Vidjeti detaljnije: MOHOROVIČIĆ, 1975.

¹⁷ MOHOROVIČIĆ, 1947: 8. U predgovoru prvoj „zapadnjackoj” knjizi nakon Drugoga svjetskoga rata koja se bavi modernom arhitekturom, a prevedena je na hrvatski jezik, Neven Šegvić ističe pojavu estetskoga funkcionalizma u meduratnom angažmanu Drage Iblera, naglašavajući neke

dacija kreativne misli vlastita izričaja koja je omogućila hrvatskim arhitektima da se otisnu u horizonte svijeta.

„Očito orijentirana na vrhunska europska zbiivanja, hrvatska arhitektonska teorijska misao neće nikada, u svijesti svojih vodećih ličnosti, postati slijepi sljedbenik uvoznih citata.”¹⁴ Misao je njena postala dijalektičkom osnovom u prvim godinama poslije rata, u doba najvećeg zamaha obnove u sklopu Petogodišnjeg plana (1947.-1951.),¹⁵ kada se pred arhitekta postavio zahtjev za formiranjem novoga estetskog izraza arhitekture besklasnoga socijalističkog društva. U ovom uskom vremenskom procijepu između početaka obnove i Informbiroa, nakon kojega se pojavljuju i deklarativni uzori u drugim zemljama (u početku skromno), prvi je Andre Mohorovićić 1947. godine u članku „Teoretska analiza arhitektonskog oblikovanja”, polazeći od materijalističkog i historijskog stajališta temeljnog na dijalektičkoj analizi,¹⁶ iznio pojam popćenoga funkcionalizma – „vrijednosti koja u sebi uključuje tehnički funkcionalizam, ali nije identična s njim”,¹⁷ kritizirajući sve oblike zastranjenja koje „onemogućuje pravilnu realizaciju estetsko-funkcionalnih odnosa u arhitekturi (...) i dovodi do najbjeđnijeg formalizma i eklekticizma.”¹⁸ Protestirajući protiv formalističkog i eklektičnog oblikovanja koje proizlazi iz nedijalektičkog i nehistorijskog promatranja povijesnog trenutka, Andre Mohorovićić zaokružuje stajalište prema arhitektonskom cilju određenoga doba. U odrazima

opće smjernice razvoja hrvatske moderne arhitekture 1930-ih godina, obilježja kojih obuhvaćaju široke metodске zahvate bez prihvatanja doktriniranih konstruktivističkih ili funkcionalističkih stajališta. (ŠEĀVIC, 1955: 10)

18 MOHOROVIĆIĆ, 1947: 7 Na važnost Mohorovićićeve analize iz prvih godina nakon rata ukazuju i Boris Magas i Tomislav Ođak. (MAGAS, 1986: 29; OĐAK, 1986: 33; IVANIŠIN, 1998: 23-24)

19 MAKSIMOVIC, 1948: 73-75

20 FNRJ – *Federativna Narodna Republika Jugoslavija*, CK KPJ – *Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije*

21 Skice dviju varijanti, sa i bez karijatida, zgrade Vlade FNRJ (druga nagrada) spomenutih autora objavljene su zajedno s ostalim nagrađenim idejnim projektima 1947. godine. Zgrada je izvedena prema prvonagrađenom projektu arhitekata Potocnjaka, Neumanna, Ulriča i Dragice Perak. (MACURA, 1947: 3-17) O novom stvaralačkom naboju ispoljenom na najvećim natjecajima četrdesetih godina 20. stoljeća u FNRJ, za koje se zahtijevao monumentalan izraz novoga socijalističkog poretka, bez detaljnijih teoretskih objašnjenja govori Josip Seissel. (SEISSL, 1948: 68)

Prvim velikim poslijeratnim urbanističkim natjecajem – za Novi Beograd, tražila se impostacija vladinih građevina i saveznih ministarstava. Detaljnije o razmatranim koncepcijama, državnim zahtjevima i natjecajnim radovima govori Josip Seissel. (Seissel, 1947: 18-22)

22 Tomislav Ođak navodi slučaj drugonagrađenoga natjecajnog rada (Neven Šegvić, Antun Augustinčić, Drago Galić, Branko Bon) s dvjema varijantama kao rezultat nesnaženja arhitekata u novim uvjetima rada. (OĐAK, 1986: 33-34)

23 MAGAS, 1986: 28

24 MAGAS, 1986: 28

25 Zapravo, sve se prisutnije anticipiraju u Hrvatskoj.

Mohorovićićeve analize, kao i u oštroj kritici Branka Maksimovića,¹⁹ primjećuje se jasna polarizacija stajališta različitih polazišnih konstelacija: na jednoj strani dominacija primjene modela socijalističkoga realizma, na drugoj odraz utjecaja teorijskih postavki razvojnoga slijeda europskoga modernizma. Svojevrsno nesuglasje najbolje se očituje u projektantskom području. Konkretni rezultati – kao što je natjecaj za zgradu Predsjedništva vlade FNRJ i zgradu CK KPJ²⁰ u Beogradu na kojem slave hrvatski arhitekti, k tomu još i prijeratni protagonisti moderne arhitekture – indikativno govore o isprepletanju spomenutih stajališta i upućuju na dihotomičan, pomalo uznemirujući karakter u pristupu: Šegvićeve skice za zgradu Predsjedništva vlade FNRJ 1947. (natjecaj zajedno s Antunom Augustinčićem, Dragom Galićem i Brankom Bonom) u dvjema oblikovno oprečnim varijantama – sa i bez krila karijatida.²¹ Vidljivi „ples”, u jednoj od primjera, kao da je sukob utjecaja nasljedstva međuraća i pretenzija za estetskim iskazivanjem snage novoga socijalističkog društva,²² u idejnoj izražajnosti svoje sredine koja je ipak, kako kaže Boris Magas, „previše znanstveno jaka da bi mogla slijediti uzore proizašle iz političke konstelacije drugog tla i drugog etnikuma”.²³

U tome kontekstu 1948. godine Andre Mohorovićić anticipira ključne političke događaje, jasno ukazujući na „snagu teorijskih stavova (...) i karakterizaciju sredine u kojoj djeluje.”²⁴ Godine 1950. ukazuje na nove putove, na nasljedstvo međuraća, koje nije i ne može biti dovoljno za novi socijalistički medij u već poodmaklom pravcu u arhitekturi i kojeg kao takvog treba obogatiti novom sadržajnošću. Mohorovićić u doba kada je kritika eklektičnoga formalizma, kojega su tragovi sve prisutniji u arhitekturi SSSR-a,²⁵ nakon ključnih političkih događaja uzela svoj prirodni zamah, dosljednim pristupom, ukazujući pritom uvijek na bit problema s obzirom na datosti vremena i prostora – etnikuma kojemu pripada, iz kojih i proizlazi dijalektički materijalizam, potvrđuje putove mogućega zastranjenja

SL. 6. VARAŽDINSKA CESTA: IZGRADNJA DO 1940.

1 – IVAN ZEMLJAK: BIVSA PRODUŽNA SKOLA, 1938.
2 – ZVONIMIR VRKLJAN: ŽENSKA REALNA GIMNAZIJA, 1938./39.

FIG. 6 VARAŽDIN RD: CONSTRUCTION UNTIL 1940

1 – IVAN ZEMLJAK: FORMER SCHOOL, 1938
2 – ZVONIMIR VRKLJAN: FEMALE SECONDARY SCHOOL, 1938/39

SL. 7. NEVEN ŠEĀVIC: VIŠESTAMBENA (UREDSKA) ZGRADA, 1947.-1949. (ULICA GRADA VUKOVARA 56, 56A, 58, 58A, 58B I 60)

FIG. 7 NEVEN ŠEĀVIC: OFFICE BLOCK, 1947-1949 (VUKOVAR ST. 56, 565A, 58, 58A, 58B AND 60)

SL. 8. MOSKOVSKA ULICA: IZGRADNJA DO 1956.

- 1 – POTOČNJAK, GOMBOŠ, HEČIMOVIĆ: OSAM VIŠESTAMBENIH ZGRADA, 1947./48.
- 2 – NEVEN ŠEGVIĆ: UREDSKA ZGRADA, 1947.-1949.
- 2A – PET VIŠESTAMBENIH ZGRADA ZA KOJE AUTOR, PREMA POSTOJEĆOJ PUBLICISTICI, NIJE POZNAT
- 3 – IVO GERŠIĆ: VIŠESTAMBENE ZGRADE, 1952./53.
- 4 – DRAGO GALIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1953./54.
- 5 – NEVEN ŠEGVIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1954.-1959.
- 6 – BOŽIDAR RAŠICA: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1954./55.
- 7 – BOŽIDAR RAŠICA: DVIJE VIŠESTAMBENE ZGRADE, 1954./56.
- 8 – BOŽIDAR RAŠICA: POSLOVNA ZGRADA „JUGONAFTA“, KASNIJE „ELEKTROPRIVREDA“ (PROJEKT IZVEDBE U FAZI IZGRADNJE PETOG KATA I PROMJENE INVESTITORA PREUZEO PEROSLAV ILJIĆ), 1954.-1956.
- 9 – LAVOSLAV HORVAT: UREDSKA ZGRADA – DOGRADNJA BIVŠE PRODUŽNE ŠKOLE IVANA ZEMLJAKA, 1954.

FIG. 8 MOSCOW ST: CONSTRUCTION UNTIL 1956

- 1 – POTOČNJAK, GOMBOŠ, HEČIMOVIĆ: EIGHT APARTMENT BLOCKS, 1947/48
- 2 – NEVEN ŠEGVIĆ: OFFICE BLOCK, 1947/49
- 2A – FIVE APARTMENT BLOCKS, UNKNOWN DESIGNERS
- 3 – IVO GERŠIĆ: APARTMENT BLOCKS, 1952/53
- 4 – DRAGO GALIĆ: APARTMENT BLOCK, 1953/54
- 5 – NEVEN ŠEGVIĆ: APARTMENT BLOCK, 1954-1959
- 6 – BOŽIDAR RAŠICA: APARTMENT BLOCK, 1954/55
- 7 – BOŽIDAR RAŠICA: TWO APARTMENT BLOCKS, 1954-1956
- 8 – BOŽIDAR RAŠICA: OFFICE BLOCK „JUGONAFTA“, LATER „ELEKTROPRIVREDA“ (ITS CONSTRUCTION FROM THE FIFTH FLOOR LEVEL UPWARDS WAS TAKEN OVER BY P. ILJIĆ), 1954/56
- 9 – LAVOSLAV HORVAT: OFFICE BLOCK – ADDITION TO THE FORMER IVAN ZEMLJAK'S SCHOOL, 1954

nja na tragu nasljedstva konstruktivizma i funkcionalizma.²⁶ „Oblici konstruktivizma i funkcionalizma, nastalog u fazi kapitalizma, ne mogu interpretirati duboku idejnu sadržajnost novog socijalističkog društva“, i „oblikovni izraz arhitekture jedne epohe jest odraz specifičnog stupnja materijalnog i idejnog razvoja društva stanovitog vremenskog presjeka na određenom području“,²⁷ koji kao takav ne može biti trajan izraz u arhitekturi, osobito ne u socijalističkoj stvarnosti što zahtijeva nove oblikovne konstelacije proizašle iz logike utkane u bit kolektivističkoga društvenog razvoja.

Iste godine (1950.) Neven Šegvić ukazuje na problematiku i pristup arhitekturi koje je razvoj bio, izuzmemo li Mohorovičića, bez značajnijega dometa u teorijski diskurs.²⁸ „Zbog ovakve situacije, to jest odsustva teorije kao rukovodstva prakse, naš se arhitektonski razvoj kretao po crti općeg privrednog razvoja, identificirajući se često s građevinarstvom, odnosno fizičkom izgradnjom prostora, kojom nije nikako iscrpljena arhitektonska problematika stvaranja specifično ljudskih prostora, vezanih uz fizičke i psihičke komplekse čovjeka. To odsustvo teorije arhitekture i kritike nužno se odrazilo na mnogim rješenjima i izvedbama. Stvorene su štire, moglo bi se reći neoblikovane građevinske mase, bez onih specifično arhitektonskih momenata, vezanih uz čovjeka i njegovu osjećajnu strukturu. Osam stambenih objekata na Moskovskoj cesti, u Zagrebu, da uzmemo taj primjer, riješeno je po čistoj građevinskoj logici stvaranja prostora za fizičko sklanjanje ljudi“.²⁹

Kod N. Šegvića specifičan autorski amalgam erudicije i revolucionarnog zanosa brzo će se pretvoriti u razočaranja nadolazećega vremena. Kao svojevrsan dokaz ovoj tvrdnji mogao bi poslužiti uvid u njegove realizacije nakon

1960. godine. Riječki Muzej revolucije iz 1976.(!) jedina je njegova društvena građevina, uz iznimku „Perne“ (1971.), realizirana od prve polovice šezdesetih i ujedno apoteoza desetljeća stvaralaštva povratkom na provjerene purističke ideale njegovih početaka.³⁰ Aktualni teorijski nasadi na kojima počiva recentni Šegvićev svjetonazor – inaugurirani emotivno napisanim člankom o Le Corbusieru 1940., koji poput generatora projekata što slijede uvjetuje, kako istice Andrej Uchytíl, „vidljiv naglasak na autorovu imanentnom humanizmu koji se reflektira u socijalnom stajalištu“ i uzrokuje dualitet akademskoga formalizma i inženjerske estetike upravo prvih godina nakon Drugoga svjetskog rata³¹ – vrlo će brzo postati preokupacijom već poznatim i riješenim stvaralačkim problemima arhitekture na projektantskom polju, odnosno težnjom za jedinstvenim poklapanjem forme, funkcije i konstrukcije, na tragu poznatih stajališta meduraca. U prvim su se godinama nakon Drugoga svjetskog rata stvaralačke komponente toliko izdiferencirale da je otvoreno pitanje vezano za, kako kaže Šegvić, „još nerazradenu marksističku teoriju umjetnosti“³² sada jasno ukazivalo na složene procese afirmacije stila i deficijenciju konkretnih, vidljivih, inače zbog političkog imperativa toliko nužnih i očekivanih rezultata u materijalnoj izgradnji nove države i poretka. U kontekstu međuodnosa ideologije i arhitekture i uloge arhitekture kao jezika izražavanja društvenoga poretka, kao prilog afirmaciji težnje za dezideologizacijom umjetnosti spornoga vremena, Šegvićev doprinos u stvaranju specifičnog pravca arhitekture u Hrvatskoj 1950-ih godina valorizira Neven Mikac, ističući da je upravo od tih godina moderna „izgradila specifični, simultani jezik arhitekture, koji je, izražavajući lokalno i posebno, sačuvao ono što je u arhitekturi univerzalno i fundamentalno. Nije bila regionalistička niti je pripadala internacionalnom stilu. I upravo u tome je njena današnja aktualnost.“³³

26 MOHOROVIČIĆ, 1950: 5-12

27 MOHOROVIČIĆ, 1950: 7

28 Osim Nevena Šegvića (1950.), na nedostatak teorijske podloge praksi u prvim poslijeratnim godinama arhitekture u Hrvatskoj ukazuju (izbor): DOMLIJAN, 1969: 3-4; MAGAŠ, 1986: 28; PREMÉR, 1986: 21; ODAK, 1986: 32

29 ŠEGVIĆ, 1950.b: 39

30 Sadržajno i oblikovno vezan za potvrdu pristupa tada već zrelog i afirmiranog arhitekta, Muzej revolucije u Rijeci nagraden je dvjema visokim nagradama: „Borba“ za najbolje ostvarenje u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj i jednom od saveznih nagrada za najbolje ostvarenje u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji za 1976. godinu. (***) 1977: 4-6) B. Milic naziva Muzej u Rijeci djelom „stereotomskog koncepta“ koje je „oslobodeno svake suviše naracije“ i koje u tadašnjim vremenima (pojavljivanje postmoderne) odmjerenosti u disciplinam arhitektonskog izraza „može biti putokaz i opomena istovremeno.“ (MILIC, 1977: 16) Detaljnije o oblikovanju Muzeja u poglavlju 4.5. *Kristali: palate i gradovi/4.5.1. Muzej revolucije – Rijeka* u doktorskoj disertaciji A. Uchytíla. (UCHYTÍL, 2002: 147-149)

31 UCHYTÍL, 2004: 157

Međutim, Boris Magaš upućuje na drugi aspekt njegova teorijskoga djelovanja, usmjerenog više podobnim političkim okolnostima. Kao svojevrstan odgovor na Mohorovićeve kritiku zbivanja u Sovjetskom Savezu 1948. godine, Šegvić u djelima Jofana, Alabjana i drugih ističe prednosti arhitekture SSSR-a koja afirmira historijski slijed arhitektonske misli na putu socijalističkoga razvoja, nazivajući istodobno recentna zapadnoeuropska zbivanja „neizbježno anarhističkim i nekontinuiranim”, odnosno razvojnim putem koji – „negira historijski slijed arhitektonske misli”.³⁴

Mohorović s druge strane, ističe Magaš, u kontinuitetu misli još od prvih godina nakon Drugoga svjetskog rata afirmira zaključak o slobodi umjetničkoga stvaralaštva u povijesnim sljedovima, promatrajući ih kroz prizmu dijalektičkoga materijalizma kojim dolazi do određenih zakonomjernosti i kvalificirajući skupinu elemenata koju čine: ritam, kretanje, simetrija, proporcija, mjerilo, harmonija... Drugu skupinu čine elementi koji, naglašava Magaš, „dovode do diferencijacije i razvoja stilskih izraza: registar pravilnosti stvaralački i sadržajno usmjerenog usklađivanja funkcije prostora, konstrukcije korpusa, definicije oblika i izbora grade, kojim (registrom usklađivanja) se postiže izražajni karakter idejnog osmišljenja i emotivnog intoniranja kompozicije, pa one za promatrani vremenski interval poprimaju oblik kategorije relativnog, odnosno promjenjivih zakonitosti.”³⁵ Iz ovakvog stajališta proizlazi Mohorovićev zaključak o individualnom kreativnom procesu stvaranja, odnosno slobodi umjetničkoga djelovanja, u okvirima kretanja trenutnoga društvenog razvoja.

Pedesetih godina otvorena rasprava s već bitno dezideologiziranim postavkama potvrdila je svoje tendencije osnutkom grupe EXAT 51 1951. i spomenutim referatom Miroslava Krležje, a urbanističke dileme oko novoga Zagreba 1952. definirao je opet Mohorović, ocrtava-

juci tako još jednom specifično svojstvo, istodobno ambivalentan okvir i sklad revolucionarnog doba, težnju za očuvanjem tradicije iz jednoga društvenog poretka i nužnost umjetničkoga ispoljavanja drugoga. „Izgradnja novog Zagreba mora biti situirana na novim površinama, na kojima je moguće slobodno formiranje nove urbanističke zamisli, koja će zadovoljavati zahtjeve funkcionalnosti života u odnosima nove društvene stvarnosti, ali će u isto vrijeme interpretirati i emocije umjetničkoga doživljavanja izražene urbanističkim i arhitektonskim kompozicijama socijalističkog realizma. (...) Grad Zagreb stoji neposredno u fazi razradbe potrebne kristalizacije i konkretnog fiksiranja urbanističke koncepcije svojih novih dijelova, u kojoj valja znanstvenom analizom utvrditi njegovu životnu perspektivu vezanu uz nove uvjete razvoja u okviru socijalističkoga društva, i tu perspektivu obuhvatiti adekvatnim umjetničkim izrazom na polju urbanističkoga, kao i arhitektonskoga oblikovanja.”³⁶

MOSKOVSKI BOULEVARD – DANAS ULICA GRADA VUKOVARA – IZGRADNJA I OBLIKOVNE KONSTELACIJE U SKLOPU PRVE VIZIJE ZAGREBA NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

MOSCOW BOULEVARD – VUKOVAR STREET NOWADAYS – LAYOUT AND CONSTRUCTION ACCORDING TO THE FIRST VISION OF ZAGREB AFTER WORLD WAR II

Nakon 1945. godine, kada je ukinuta Regula-cijska osnova iz 1940.,³⁷ nastavilo se s radom na novoj urbanističkoj viziji grada. Posebna pozornost posvećena je formiranju nove (budece) reprezentativne gradske ulice – *boulevarda*, na kojoj su prve građevine izgrađene koncem 1930-ih – bivša Centralna gradska produžna škola Ivana Zemljaka 1938. (natječaj objavljen 1935., projektirano 1937., izvedeno 1938., sl. 6. – oznaka 1) i Ženska realna gimnazija Zvonimira Vrklijana³⁸ (projektirana 1937., a djelomično izvedena 1938.-1939. godine, sl. 6. – oznaka 2), te uglovnica na sjeverozapadu križanja Ulice grada Vukovara i Savske ceste (projekt Hinka Bauera).³⁹ Trasa je buduće gradske ulice već bila sugerirana 1928. godine u raspisu natječaja za gradski recipijent⁴⁰ i preuzeta u međunarodnom natječaju za regulacijsku osnovu Zagreba 1930.-1931. godine.⁴¹

Urbanističkim se poslovima nakon 1945. bavio novoosnovani Odsjek za regulaciju Narodnog odbora⁴² (Odsjek za regulaciju grada nakon 1945. godine preimenovan je u Odsjek za regulaciju Narodnog odbora grada ili, kraće – Odsjek za regulaciju NOG-a, a funkcija je ostala nepromijenjena), sve do osnutka novoga zavoda – Urbanističkog instituta, kojega

SL. 9. BOŽIDAR RAŠICA: POSLOVNA ZGRADA „JUGONAFETA”, KASNIJE „ELEKTROPRIVREDA” (PROJEKT IZVEDBE U FAZI IZGRADNJE PETOG KATA PREUZE O PEROSLAV ILJIĆ), 1954.-1956. (ULICA GRADA VUKOVARA 37)

FIG. 9 BOŽIDAR RAŠICA: OFFICE BLOCK „JUGONAFETA”, LATER „ELEKTROPRIVREDA” (ITS CONSTRUCTION FROM THE FIFTH FLOOR LEVEL UPWARDS WAS TAKEN OVER BY P. ILJIĆ), 1954-1956 (VUKOVAR ST. 37)

32 ŠEGVIĆ, 1950.b: 37

33 MIKAC, 1986: 26

34 MAGAŠ, 2005: 120

35 MAGAŠ, 2005: 121-122

36 MOHOROVIĆ, 1952: 49

37 Izrađena 1936. (Ured za regulaciju), prihvaćena 1940. (Božićnik, 1994: 108)

38 Detaljnije o poziciji ove škole, njenu oblikovanju, odnosu prema Zemljakovoj školi i prema trasi tadašnje Varazdinske ceste vidjeti u poglavlju 3.3. *Ženska realna gimnazija sestara milosrdnica* u magistarskom radu Z. Barišić. (BARIŠIĆ, 2002: 38-50)

39 Zgrada projektirana prema ugovoru arhitekta i investitora „Reichsmann & Cvitas” 1939. Izvedeno 1940. na mjestu nekadašnjeg servisa automobila „FIAT”. Prilog iz ugovora objavljen: *Obavezuje se dotične radnje izvesti u skladu sa zahtjevima dobrog ukusa*, „Čovjek i prostor”, 406: 32, Zagreb, 1987.

40 KOLACIO, 1958: 1-2

41 Detaljnije vidjeti: (LASZLO, 1984: 25-31; RADOVIĆ MAHEČIĆ, 1997: 10-27)

42 KOLACIO, 1960.a: 1

SL. 10. PRVA OD PET VIŠESTAMBENIH ZGRADA ZA KOJE AUTOR PREMA POSTOJEĆOJ PUBLICISTICI NIJE POZNAT. (ULICA GRADA VUKOVARA 228, 230, 232, 234 I 236)

FIG. 10 FIRST OF FIVE APARTMENT BLOCKS (UNKNOWN DESIGNERS ACCORDING TO THE EXISTING PUBLICATIONS). (VUKOVAR ST. 228, 230, 232, 234 AND 236)

SL. 11. IVO GERŠIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1952./53. (ULICA GRADA VUKOVARA 238)

FIG. 11 IVO GERŠIĆ: APARTMENT BLOCK, 1952/53 (VUKOVAR ST. 238)

SL. 12. DRAGO GALIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1953./54. (ULICA GRADA VUKOVARA 35)

FIG. 12 DRAGO GALIĆ: APARTMENT BLOCK, 1953/54 (VUKOVAR ST. 35)

SL. 13. NEVEN ŠEGVIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1954.-1959. (ULICA GRADA VUKOVARA 222, 224)

FIG. 13 NEVEN ŠEGVIĆ: APARTMENT BLOCK, 1954-1959 (VUKOVAR ST. 222, 224)

će zadatak biti samo urbanizam Zagreba. Urbanistički institut Ministarstva građevina Narodne Republike Hrvatske, u kojem se prvi put nakon rata organizirano pristupilo radu na prijedlogu nove regulacijske osnove, utemeljen je 27. prosinca 1947. godine.⁴³ Prvi ravnatelj i suosnivač (1947.-1954.) bio je Vladimir Antolić, a njegovi su najbliži suradnici, ujedno i suradnici na izradi prijedloga direktivne regulacijske osnove Zagreba, bili: Vladimir Franz, Stjepan Hribar, Aptulla Halilibrahimov i Ivan Lay.⁴⁴

Ulica grada Vukovara, Moskovski *boulevard* u novoj direktivnoj regulaciji, zacrtana je kao reprezentativna okosnica razvoja novoga grada. „Glavni centar, ujedno reprezentacija grada i Republike, predviđen je u budućem stvarnom i geometrijskom centru grada uz Moskovski boulevard između Savske i Držiceve ceste.”⁴⁵ Usmjerenost *boulevarda* akcentirana je u ovom prijedlogu zgradom „Doma štampe” (sl. 3. i sl. 4) na zapadnome dijelu, gdje se ulica račva na smjer sjeverozapadno – prema novom zapadnom kolodvoru, i jugozapadno – prema novom centralnom parku uz Savu.⁴⁶ Neboder „Doma štampe” – Le Corbusierov kartuzijski tip prvi put predstavljen u planu *Macia* za Barcelonu 1932., koji koristi i u planu rekonstrukcije središta Pariza 1937. (*Le Plan de Paris 37*) i razrađuje do druge polovice 1950-ih godina, karakterističnog je tlocrta u obliku shematiziranog slova „Y”. U Havani, zgrade Ministarstva komunikacija 1954. i Edificio Focsa 1956. Ernesta Gómeza Sampera, te Ministarstva ekonomije i prostornog planiranja Lorenza Gómeza Fantolija 1960.,⁴⁷ tlocrta istoga tipa, oblikovanjem predstavljaju verificiranu težnju kubanske arhitekture da verifirane u prvim redovima nadolazećeg vremena.

Dok je u Antolićevoj planu Moskovski *boulevard* u smjeru istok-zapad razapet između dviju dijagonalnih šetnica usmjerenih od obale Save i središnjega mosta prema sjeveroistoku i sjeverozapadu dominantan korektiv ruralnoga predgrađa – široka i reprezentativna ulica zamišljena u osi Zrinjevca kao opredmećenje „novoga” urbanološkog shvaćanja reflektira sva moguća (dobra) rješenja prelaska iz „poznatoga” urbanizma u „novo doba”. Prostor između zgrade Glavnoga kolodvora i Ulice grada Vukovara te dominantno krizanje glavnih okomitih osi koje postaje i geometrijsko središte, ako zanemarimo akcente – „Dom štampe” i obelisk, gotovo zrcalne simetrije u odnosu na os sjever-jug (os Zrinjevca), s po dva visoka nebodera uprave i administracije sa svake strane – svojevrsna su finalizacija rješenja novoga gradskog centra (sl. 3). U velikom prostoru „prelaska”, na kojemu kasnije nastaju građevine poput gradske Vijećnice (zgrada Narodnog odbora

grada) i Koncertne dvorane „V. Lisinski”, upravo bivši Trg revolucionara (danas Trg Stjepana Radića) postaje predmetom preispitivanja novih dosegâ urbanizma, arhitekture i umjetnosti. Preispitivanja – kojih sudbonosne prethodnice od projektiranja istočnoga krila Vijećnice s dvoranama predsjedništava 1960-ih i pokušaja parkovnog oblikovanja prostora prema „Lisinskom” koncem 1960-ih i početkom 1970-ih do natječaja za spomenik Titu 1980-ih i redefiniranja tematskih okvira 1990-ih, čak često i s istim protagonistima, ali uvijek bez uspjeha i bez realnih mogućnosti da se integriraju „dva grada” uklanjanjem pruge ili njenim spuštanjem, kako je 1956. predlagao Nikola Dobrović – nisu dobila svoj epilog ni do danas.

Antolićeve je osnova u kontekstu ovih činjenica pregnantno polazište za izgradnju novoga grada između Glavnoga kolodvora i Save, temeljeno na postavkama funkcionalnoga urbanizma, s istaknutom prometnicom istok-zapad, od koje se počinje definirati za-

43 Detaljnije o organizaciji Urbanističkog instituta i njegovim dostignućima u dvadesetogodišnjem razdoblju piše M. Premuzić. (PREMUŽIĆ, 1968: 7-8, 17)

44 ANTOLIĆ, 1949: 5

45 ANTOLIĆ, 1949: 14

46 Centralni park uz Savu nije obuhvaćen unutar granica direktivne regulacije, ali je predviđen kao glavni rekreacijski prostor grada. (ANTOLIĆ, 1949: 23)

47 *** 1998: 191, 222, 224

48 MOHOROVIĆIĆ, 1950: 9

49 Osam višestambenih zgrada na jugozapadnome dijelu Ulice grada Vukovara karakteristične su orijentacije stanova – istok-zapad i vrlo ekonomičnog raspolaganja kvadratom jednosobnih i dvosobnih stanova, opskrbljenih pećima za kruto gorivo – u prizemlju su drvničnice. (BARTOLIĆ I SUR., 1952: 21)

50 N. Šegvić govori o prvoj izgradnji u Ulici grada Vukovara iste godine, navodeći da su arhitekti oko tih prvih poslijeratnih stambenih zgrada u Zagrebu, zajedno s još nekim iz prvih mjeseci obnove, poveli burne rasprave oko načina gradnje, primjene standarda, veličine stanova itd. (ŠEGVIĆ, 1946: 15) Projekt je odabran nakon provedbe uzega natječaja. U jednoj od pozvanih grupa sudjelovao je i N. Šegvić. (ŠEGVIĆ, 1958: 3) Kolacio spominje grupacije stambenih zgrada, 4-5 katova visine, koje su kao specifičan modernistički blok bile karakteristične za prvu poslijeratnu regulaciju V. Antolića. (KOLACIĆ, 1960a: 2) Ove su zgrade prvi put objavljene 1948. godine u kratkom pregledu poslijeratne izgradnje u Narodnoj Republici Jugoslaviji – procelje jedne od 8 zgrada, ispred ulaza konjska zaprega sa stvarima i useljavanje stanovnika. (***) 1948: 25) Objavljene su također prilikom predstavljanja direktivne regulacijske osnove V. Antolića i Urbanističkog instituta Narodne Republike Hrvatske 1949. – fotografirano iz zraka i s tla (prije 1948.), prikaz na maketi direktivne regulacijske osnove iz 1949. (ANTOLIĆ, 1949: 19)

51 Adaptacija u izgradnji izvedena je od strane građevnog rukovoditelja Kabalina. (ŠEGVIĆ, 1950.a: 41)

52 ŠEGVIĆ, 1958: 3

53 ŠEGVIĆ, 1950a: 41

54 ŠEGVIĆ, 1958: 3

55 ŠEGVIĆ, 1950.a: 41. U konačnici je na temelju rješenja Vlade Narodne Republike Hrvatske od 10. prosinca 1949. godine za zgradu u Ulici grada Vukovara (tada Moskvska ulica) N. Šegvić nagrađen prvom nagradom za arhitekturu. (***) 1950: 41)

grebačka poslijeratna arhitektura i za koju je uz perspektivu *masine* bilo predviđeno, kako je istaknuo A. Mohorović, i humano mjerilo pješaka na način da višim građevinama iz šire fronte, i nizim – bliže, uže, stvara – „ansambl u kojem dolaze do ravnoteže sve kategorije prometa i kretanja, te u kojem je arhitektura – duboko ljudska, istinski demokratska i humana, što znači, da ona svojim oblicima formira prostor u kome radi i živi čovjek.“⁴⁸

Izradu direktivne regulacijske osnove pratila je izgradnja osam višestambenih zgrada, za koje je projekt izradio Projektni zavod Narodne Republike Hrvatske i Projektni biro Narodnog odbora grada⁴⁹ po idejnom rješenju arhitekata Vladimira Potočnjaka, Stjepana Gomboša i Viktora Hecimovića iz 1946.⁵⁰ (sl. 5., sl. 8. – oznaka 1.). Bila je to prva planirana izgradnja (izvedena 1948.) koja se poklapa s direktivnim skicama Vladimira Antolića i Urbanističkog instituta, iako još prijedlog nove osnove nije bio predstavljen. Oko godinu dana kasnije (1949.) završena je zgrada Neve-

na Šegvića, sjeverno od spomenutih građevina, prva koja je zauzimajući uzdužnu poziciju u dužini više od 100 metara, ocrtala obris nove ulice (sl. 7., sl. 8. – oznaka 2.). Izvorna stambena namjena tijekom izgradnje zamijenjena je uredskom s lokalima u prizemlju.⁵¹ Ova je zgrada – za koju je projekt naručen još u prosincu 1946. godine (izrađen početkom 1947.), za koje urbanističku impostaciju nije bilo planske osnove i, kako kaže Šegvić, „nikakvih urbanističko-prostornih elemenata ...osim sugestije da se nastoji dobiti jedno novo, velegradsko mjerilo“⁵² – izvedena u dosta izmijenjenom obliku. Za Šegvića nije samo sporna promjena namjene već i sankcioniranje izvedbe u odnosu na izvorne nacрте koju je stručno povjerenstvo sastavljeno od najistaknutijih članova kulturnog i javnog života smatralo nužnom. Arhitektonsko preoblikovanje – koje je uz smanjenje visine za dvije etaže obilježeno, kako kaže Šegvić, „unošenjem formalističkih i zbilja dekadentnih (...) nefunkcionalnih i neestetskih elemenata u gornjim katovima mimo intencija projektanta“ – izveo je Milan Žerjavić.⁵³ Stručno povjerenstvo činili su, među ostalima, Antun Augustinčić i Miroslav Krleža(!),⁵⁴ što dijelom govori kakvu je važnost za grad imala gradnja novoga *boulevarda* u, kako reče Šegvić, „traženju stila socijalističke epohe“⁵⁵ ali i kakvu su ulogu u provođenju „promjene“ nakon burnih političkih događaja koncem 1940-ih povjerenici iz visokih kulturnih krugova mogli imati.

Snizena tako za dvije etaže, Šegvićeva je višestambena (uredska) zgrada istupila, po Kolaciju – „intervencijom sa strane“,⁵⁶ u profil ulice, ispred građevne linije kojom ce se ravnati od predstavljanja Antolićeve osnove, a to je u autorovoj skici regulacije zapadnoga dijela bilo zacrtano još prije 1950. godine.⁵⁷ Prva izgradnja u Ulici grada Vukovara obuhvaća i 5 višestambenih zgrada (sl. 10., sl. 8. – oznaka 2.A) koje nisu bile predviđene u prvim Antolićevim skicama prijedloga regulacije, a koje postoje u kasnijoj razradi, nakon 1949.⁵⁸ Nakon prvih 14 zgrada – 8 višestambenih Potočnjaka, Gomboša i Hecimovića, Šegvićeve uredske i 5 višestambenih zgrada na istočnome dijelu ulice, kojih je pozicija bila planirana u jednoj od kasnijih faza izrade direktivne regulacijske osnove (oko 1949.) – ni jedna projektirana ili izgrađena zgrada nije smještena prema poziciji u direktivnoj osnovi, iako se do 1956. oblikovanjem jednostavnih prizmatičnih volumena i njihovom pozicijom okomito ili uzduž ulice konceptijski poklapaju. Najbliže po impostaciji – urbanističkoj, vremenskoj i misaonoj – stambene zgrade Ive Gersića, projektirane/izvedene 1952./53., nisu slijedile skiciranu poziciju, a razlog je direktivni karakter ove osnove, po kojoj se u izgradnji Ulice grada Vukovara i njene kontaktne zone sta-

SL. 14. BOŽIDAR RAŠICA: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1953./54. (ULICA GRADA VUKOVARA 62 A-D)
FIG. 14 BOŽIDAR RAŠICA: APARTMENT BLOCK, 1953/54 (VUKOVAR ST. 62 A-D)

SL. 15. SKICA STAMBENO-POSLOVNE OSMEROKATNICE NA KRIŽANJU ULICE GRADA VUKOVARA I SAVSKE. U POZADINI PERSPEKTIVE DESNO – NIZ ISTIH ZGRADA U SAVSKOJ ULICI PREMA JUGU ARHITEKTA BOŽIDARA RAŠICE, 1954.

FIG. 15 RESIDENTIAL AND OFFICE EIGHT-STORY BUILDING AT THE CROSSROADS OF VUKOVAR ST. AND SAVSKA ST. BACKGROUND RIGHT – A RANGE OF IDENTICAL BUILDINGS IN SAVSKA ST. SOUTHWARDS DESIGNED BY THE ARCHITECT BOŽIDAR RAŠICA, 1954

SL. 16. BOŽIDAR RAŠICA: DVIJE VIŠESTAMBENE ZGRADE, 1954.-1956. (VESELKA TENŽERE 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13 I 15)
FIG. 16 BOŽIDAR RAŠICA: TWO APARTMENT BLOCKS, 1954-1956 (VESELKA TENŽERE 1,3,5,7,9,11,13 AND 15)

56 KOLACIO, 1960.a: 2

57 ŠEGVIĆ, 1950.a: 37

58 Na maketi Moskovske ulice, koja je predstavljena kao detaljnije definirani dio prijedloga nove regulacijske osnove (prvi put objavljena u časopisu „Arhitektura“ u prilogu s Izložbe društvenog standarda u Zagrebu 1949. godine, potom publicirana u članku A. Mohorovića *Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba* – Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti – JAZU 1952.), ovih je pet građevina bilo postavljeno na poziciju na kojoj su i izgrađene. (**1949: 74; MOHOROVIĆ, 1952: 48, sl. 124) Njihova oblikovna specifičnost jest četverostrešni kosi krov, jedini u perspektivi Ulice grada Vukovara. Tek je dva desetljeća kasnije (1967.) ispred njih izgrađena višekatnica po projektu Julija Golika, koja zaklanja u potpunosti pogled prema jugu, tj. prema ovim zgradama. U tekstu za beogradski časopis „Arhitektura-urbanizam“ Z. Kolacio za ove građevine kaže: „Pet skromnih stambenih zgrada postavljenih okomito na ulicu dokument su izgradnje prvih godina nakon rata, kada izbora u građevnom materijalu gotovo i nije bilo. Ovi objekti već zahtijevaju solidnu regeneraciju, a predviđena izgradnja duž Ulice Proleterskih brigada vjerojatno će dati impuls nadogradnji krajnjih zgrada i time njihovoj arhitektonskoj rekonstrukciji.“ (KOLACIO, 1960.a: 7) Spominju se i u Kolacijevu osvrtu na poslijeratnu stambenu izgradnju Zagreba. (KOLACIO, 1960.b: 4) Dva su Kolacijeva teksta iz 1960. jedina u postojećoj stručnoj i znanstvenoj publicistici koja spominju pet višestambenih zgrada „nepoznatog autora“ u Ulici grada Vukovara. Međutim, iz postojeće publicistike (Kolacijev tekst) nije jasno zašto nove zgrade, koje se grade u prvim godinama nakon Drugoga svjetskog rata, nisu predviđene direktivnom regulacijskom osnovom koja je obuhvatila izgradnju u Ulici grada Vukovara, što se izvodila istodobno s njenom izradom (1947.-1949.). Navedeno upućuje na netočnu postojeću dataciju pet višestambenih zgrada. U vrijeme objavljivanja ovoga članka radim na istraživanju izvorne arhivske građe radi njihove točne atribucije i datacije. U kasnijoj razradi dijela direktivne osnove (spomenuta maketa Moskovske ulice prikazana je na Izložbi društvenog standarda u Zagrebu i u prilogu A. Mohorovića za publikaciju JAZU-a), sjeverno od izgrađenih pet zgrada, na dijelu na kojem je 1967. godine izgrađena višestambena zgrada po projektu J. Golika, predviđena je i niza građevina koja nije izvedena i koja se također ne spominje u postojećoj stručnoj i znanstvenoj publicistici do danas. Ove su neizvedene građevine također predmet u istraživanju izvorne arhivske građe.

SL. 17. MILAN ŽERJAVIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1957. (DRŽICEVA 10)

FIG. 17 MILAN ŽERJAVIĆ: APARTMENT BLOCK, 1957 (DRŽICEVA 10)

novanja okvirno ravnalo, što je bio princip u provedbi regulacijskih osnova u drugoj polovici 1940-ih i 1950-ih godina. Višestambene zgrade Ive Gersića, smještene na južnoj strani istočnoga dijela ulice, na udaljenosti 50 metara od Držiceve, i zbog zahtjeva naručitelja (Vojna pošta) više nego što je projektant predvidio, svojim markantnim gabaritima i dominantnim volumenom u još neizgrađenom ambijentu razapele su prostor ulice – na istok⁵⁹ (sl. 11., sl. 8. – oznaka 3). Ivo Gersić, kao i ostali protagonisti, u brzini izgradnje percipira taj *mysterium fascinans* vremena: „slične, osjetljive komplekse trebalo bi prije početka gradnje detaljno riješiti urbanistički”.⁶⁰

Godine 1953./54. projektirana je i izvedena višestambena zgrada Drage Galica na sjevernoj strani ulice, na udaljenosti od oko 150 metara od križanja sa Savskom (sl. 12., sl. 8. – oznaka 4), a 1954. projektirana druga Šegvičeva višestambena građevina na južnoj strani, na području Kruga, izvedena 1959.⁶¹ (sl. 13., sl. 8. – oznaka 5). Do sredine 1954. godine projektirane su još tri stambene i jedna poslovna zgrada Božidara Rašice: prva, projektirana 1953., izvedena 1954. (suradnik Miroslav Kolenz), na jugozapadnoj strani križanja s produženom Runjaninovom⁶² (sl. 14., sl. 8. – oznaka 6), dvije stambene zgrade prema Savskoj ulici (sl. 16., sl. 8. – oznaka 7), projektirane 1954., izvedene 1956.-1958. (suradnici Maja Buc i Vera Marsić),⁶³ upravna zgrada „Jugonafte”, projektirana 1954., izvedena 1955.-1956. (suradnik Viktor Thumm), za koju je u izgradnji promijenjen investitor – „Elektroprivreda” i koju je nakon toga, u fazi izvedbe petoga kata, preuzeo Peroslav Iljić⁶⁴ (sl. 9., sl. 8. – oznaka 8), a projekt za petu nije realiziran. Trebao je to biti osmerokatni stambeno-poslovni toranj na križanju sa Savskom – jug. Idejni projekt i prijedlog tipske izgradnje niza istih zgrada u Savskoj ulici prema jugu – istočna strana, objavljeni su 1954. godine (sl. 15), zajedno sa skicama regulacije zapadnog dijela Ulice grada Vukovara (suradnici Vera Marsić i B. Urlich).⁶⁵ Iste je godine (1954.), kako je već spomenuto, po projektu Lavoslava Horvata izvedena dogradnja uredske zgrade tada već bivše Produžne škole Ivana Zemljaka iz 1938. (sl. 18., sl. 8. – oznaka 9).⁶⁶ Ove su građevine formirale jasne obrise najveće zagrebačke ulice a da nije bilo ozakonjen plan kao osnove za budući urbanistički razvoj grada.

Povjerenstvo Narodnog odbora, osnovano na sjednici početkom 1953. godine s ciljem redefiniranja polazišta predložene regulacijske osnove, dalo je ostre zamjerke radu u uskom krugu članova Urbanističkog instituta.⁶⁷ Od početka 1953. Povjerenstvo prati razradu (izmjenju) regulacijske osnove, da bi se konačna varijanta regulacijskog plana Zagreba usvojila. Međutim, izmijenjena varijanta, završena

već krajem iste godine i predložena na prihvata NOG-u,⁶⁸ nije usvojena,⁶⁹ a do predviđenog usvajanja po odluci članova Povjerenstva i vijećnika NOG-a nastavilo se – „s realizacijom funkcionalnog grada”,⁷⁰ uz izvjesna ograni-

59 Fotografija izgrađene zgrade i opis stanova kroz pet etaža objavljeni su prvi put 1954. godine. (GERSIĆ, 1954: 1) Tlocrt izvedene zgrade i opis koncepcije objavljeni su prvi put u stručnoj publicistici 1956., a potom 1958. godine: tlocrt tipične etaže, fotografije zgrade i detalja. (GERSIĆ, 1956: 12-14, GERSIĆ, 1958: 6, ŠEGVIĆ, 1986: 140)

60 GERSIĆ, 1958: 6

61 O stambenoj zgradi D. Galica (projektirano 1953., izvedeno 1953./54.) objavljeno: fotografija detalja južnog pročelja, južno pročelje, pogled s istoka, ulaz, detalj terase, detalj sjevernog pročelja, sjeverno pročelje i detalj interijera (sve Foto Roca), potom: tlocrt terase, 7. etaže, podruma, 3. i 6., 2. i 5., 1. i 4. etaže, poprečni presjek, tlocrti dijela stanova na 3. i 4., 2. i 5., 1. i 4. etaži. (***) 1957: 5-11) Prikaz stambene zgrade D. Galica u osvrtu B. Bakrača na poslijeratnu stambenu izgradnju. Objavljeno: tlocrt terase, 7. etaže, podruma, 3. i 6., 2. i 5., 1. i 4. etaže, fotografija južnog pročelja. (BAKRAČ, 1974: 8) Stambena zgrada D. Galica u kataloskom prilogu N. Šegvića iz „Stanje stvari, jedno viđenje 1945.-1985.” Tlocrti karakterističnih stanova i fotografije s jugozapada i jugoistoka. (ŠEGVIĆ, 1986: 142) Povodom nagrade „Vladimir Nazor” za arhitekturu u 1973. godini, fotografija – pogled s jugoistoka. (***) 1973: 10-11) O višestambenoj zgradi „Kruge” N. Šegvića do danas je objavljeno (izbor): u osvrtu na Ulicu grada Vukovara (Ulica Proleterskih brigada), uz opis koncepcije zgrade koja stambenu funkciju kombinira s poslovnom na prvom katu i ducanima u prizemlju (zadnji kat atelijeri) tlocrt dvaju tipova stanova i perspektiva – crtež autora. (ŠEGVIĆ, 1958: 2-3) Objavljeno također: perspektiva, fotografija sjevernog pročelja. (KISIĆ, 2002: 108-121)

62 Projektirano za investitora „Ekspordrvo”. Objavljeno: perspektiva, tlocrt tipičnih stambenih jedinica (dio izvedbenog projekta) i fotografija zgrade u izgradnji. (RASIĆA, 1954.a: 30-33) Također: tlocrti tipične etaže (dio izvedbenog projekta) i fotografije izgrađene zgrade sa zapada. (RASIĆA, 1956: 7-11) U sklopu prikaza stambene zgrade B. Rašice objavljeno: situacija, tlocrti tipične etaže (dio izvedbenog projekta), tipičnog stana, fotografija izgrađene zgrade sa sjeverozapada. (BAKRAČ, 1974: 7)

63 Objavljeno: tlocrt karakteristične etaže, fotografije makete Rašićine regulacije zapadnoga dijela Ulice grada Vukovara (tada Beogradske) iz 1954. i fotografije izvedenih zgrada. (RASIĆA, 1960: 16-18)

64 Prikaz zgrade u vrijeme izgradnje i promjene investitora. Objavljeno: tlocrt prizemlja, fotografije makete na situacijskom planu i fotografija zgrade u izgradnji. (RASIĆA, 1954.c: 85-87) O izmjenama uvjetovanim zahtjevima novog investitora koji se odnose na unutarnju prostornu dispoziciju i izmjenu projekta aneksa, niske građevine ispred glavnog korpusa, govori Peroslav Iljić. Objavljeno: tlocrt prizemlja i fotografija južnog pročelja. (ILJIĆ, 1958: 4)

65 Osmerokatnica u idejnom projektu za investitora „Ekspordrvo”. Objavljeno: skice sjevernog, zapadnog i južnog pročelja, tlocrti prizemlja i karakteristične etaže i presjek, te skica perspektive zgrade i veduta Savske ceste s prijedlogom izgradnje niza istih tipskih stambeno-poslovnih osmerokatnica karakteristične orijentacije – uredi na sjever, stanovi na jug. (RASIĆA, 1954.b: 34-37)

66 KOLACIO, 1960: 2

67 Članovi: Rikard Marasović – predsjednik, Roman Jelovica – predstavnik željeznice, Eugen Pusić – predstavnik Savjeta unutarnjih poslova, Mihajlo Tartalja – predstavnik JNA, Josip Seissel – predstavnik Tehničkog fakulteta, Josip Berlot – predstavnik Savjeta narodnog zdravlja, Rokbraut – predstavnik Privrednog savjeta i Ivan Zemljak – predstavnik Savjeta za nauku i kulturu. (M., N., 1954: 3)

68 V., M., 1954: 3; KOLACIO, 1960.a: 2

SL. 18. LAVOSLAV HORVAT: DOGRADNJA BIVŠE PRODUŽNE ŠKOLE IVANA ZEMLJAKA IZ 1938. (POSLOVNA ZGRADA), 1954. (ULICA GRADA VUKOVARA 33)

FIG. 18 LAVOSLAV HORVAT: ADDITION TO THE FORMER IVAN ZEMLJAK SCHOOL FROM 1938 (OFFICE BLOCK), 1954 (VUKOVAR ST. 33)

čenja, ponajprije ekonomske prirode, i sprječavanje širenja grada u osi istok-zapad, čime se zapostavlja razvoj prema jugu.⁷¹ Nakon odbacivanja prijedloga regulacije (izvorne i izmijenjene varijante) buduća je izgradnja,

69 Druga je varijanta osnove konačno bila predstavljena na sjednici NOG-a u prosincu 1953. godine, kada je i službeno odbijena. (V., M., 1954: 3)

70 M., N., 1954: 3

71 M., N., 1954: 3

72 Na to upućuje Sonja Jurković. (***) 2000: 32)

73 U osvrtu na tu odluku Milan Prelog iznio je stajalište o potrebi izgradnje novoga Sabora umjesto Vijećnice, i to upravo u natječaju predviđenim gabaritima i sadržaju. Njegov je prijedlog, idejno na tragu Antoliceve vizije o novom Zagrebu – kulturnom, političkom i administrativnom središtu Narodne Republike Hrvatske, ostao bez značajnijega političkog odjeka ili stručne podrške. (PRELOG, 1955: 1)

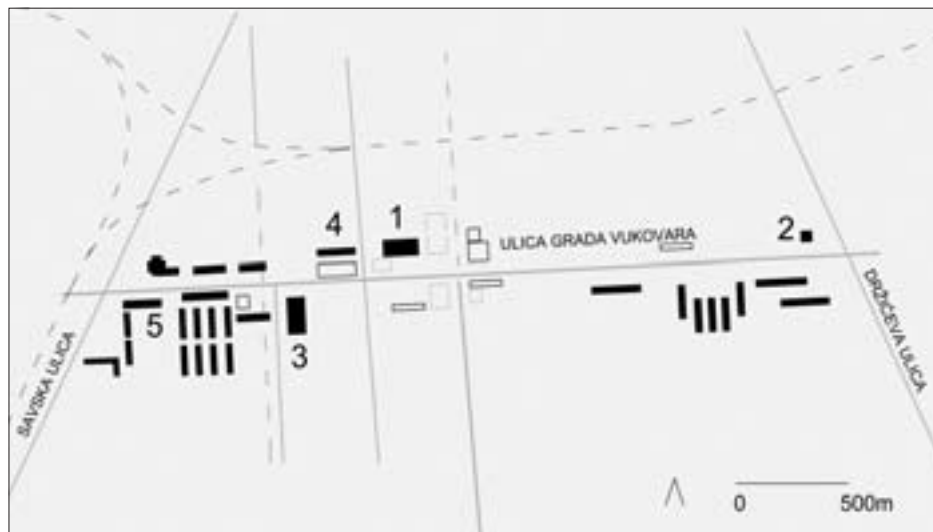
74 Od nagrađenih arhitektonskih i urbanističkih natjecajnih radova do danas su objavljeni (izbor): Presjek drugoplasiranog rada druge nagrade i fotografije maketa prvoplasiranog i drugoplasiranog rada druge nagrade. Prva nagrada nije dodijeljena. Druga nagrada: prvoplasirani rad – a): Zdenko Kolacio i Zdenko Sila – urbanističko rješenje te Kazimir i Božica Ostrogović – arhitektura, i drugoplasirani rad – b): Dragutin Kunc i Mirjana Ivanović-Kunc (suradnici: Boris Graf i Ljubica Rupnik) – urbanističko rješenje i arhitektura. Treća nagrada nije dodijeljena, Četvrta nagrada – prvoplasirana – a): Uroš Martinović; drugoplasirana – b): Zoja Dumengjić i Selimir Dumengjić; trećeplasirana – c): Slobodan Jovičić, Božidar Kolonić i Ninoslav Kučan; četvrtoplasirana – d): Ivan Zemljak, Božidar Tušek, Franjo Bahovec, Emil Pernar i Petar Vovk; 5. i 6. nagrada nisu dodijeljene; 7. nagrada: Konstantin Krpic i Živorad Bogosević. Svi – urbanističko rješenje i arhitektura. (***) 1956.a: 57-58) Tlocrt trodijelnoga kompleksa i perspektiva prvoplasiranog rada Kazimira i Božice Ostrogović te tlocrt, pogled i perspektiva, zatim presjek i fotografija makete drugoplasiranog rada Dragutina Kunca i Mirjane Ivanović-Kunc (suradnici Boris Graf i Ljubica Rupnik). PETROVIĆ, 1956.a: 1, 8

75 Detaljnije vidjeti: Ž., 1955: 1.

76 Uz objavu urbanističkog rješenja konstatira se da Ulica grada Vukovara (tada Beogradska) ostaje okosnicom prometa istok-zapad i nije oblikovno obuhvaćena ovom vizijom. (***) 1956.a: 57-58; PETROVIĆ, 1956.a: 1, 8)

77 Pristup koji će u idućim godinama dominirati anticipirao je Branko Petrović, nazivajući ga – „ambulatornim planiranjem”. (PETROVIĆ, 1955: 6)

78 Detaljnije o urbanističkoj impostaciji zgrade, arhitektonskom konceptu, konstrukciji, opremi, instalacijama i cijeni izvedene građevine, uz fotografije s jugozapada i atrija, te pogled na galeriju 1. kata – interijer, vidjeti: *** 1957.b: 3. O zgradi je kao dijelu vizije Ulice grada Vukovara (tada Ulice Proleterskih brigada) i središnje gradske promenade u osi Zrinjevcu u nedovršenom, kako kaže Ostrogović, „križu obaju okomitih poteza”, objavljeno: maketa i fotografija srednjeg (izvedenog) dijela s jugozapada. (OSTROGOVIĆ, 1958: 5) Maketa s različitim (konačnom) urbanističkom impostacijom od predložene urbanističkim rješenjem Zdenka Kolacija i Zdenka Sile u sklopu prvoplasiranog projekta i fotografije izvedene upravne zgrade (središnjeg dijela): južno pročelje, detalj južnog pročelja, glavni i pomoćni ulaz – interijer, pogled na atrij, te detalj zapadnog pročelja i pogled na galeriju – interijer. Potom: istočno pročelje, uzdužni presjek, poprečni presjeci kroz patio i veliku dvoranu, tlocrt drugog kata zgrade s vijećničkim dvoranama i uredom predsjedništva (neizvedeno), potom: presjek, tlocrt 2. do 18. kata administrativnog tornja od 25 katova (neizvedeno), situacija čitavog kompleksa – prizemlje, tlocrt upravne zgrade, idejno hortikulturalno rješenje Silvane Seissel (izvedeno 1956.). (OSTROGOVIĆ, 1960: 50-54) Tlocrt prvog kata i fotografije s jugozapada i jugoistoka u prilogu Nevena Segvića. (SEGVIĆ, 1986: 155)

kao i do njihova predstavljanja, slijedila direktivne skice. Tek će se kasnije vidjeti iz niza nerješivih situacija prostornih problema Trnja da su rezultati razdoblja u kojem se po njima ravnalo bili najučinkovitiji.⁷²

U prosincu 1954. godine na izvanrednoj sjednici Narodnog odbora donesena je odluka o izgradnji nove gradske Vijećnice.⁷³ Na natječaju 1955. urbanističko rješenje Zdenka Kolacija i Zdenka Sile u sklopu prvoplasiranoga rada Kazimira i Božice Ostrogović (jedna od dvije prvoplasirane druge nagrade, prva nije dodijeljena)⁷⁴ prvo je definiranje novoga središta nakon Antolice (sl. 20). Njihova vizija nije rad Urbanističkog instituta, već prvoplasirani natjecajni rad, što je u skladu s novom administrativnom praksom decentralizacije i početcima djelovanja manjih tvrtki – projekt-nih organizacija poput „Geršić”, „Žerjavić” itd.⁷⁵ – vodilo do bitno individualnijeg pristupa i diferencijacije projektantskih i urbanističkih opusa. Iako je cilj urbanističkoga dijela natječaja bila u prvom redu impostacija zgrade Narodnog odbora grada (sl. 21., sl. 19. – oznaka 1), koja je po prvoj varijanti postavljena istočno od poteza u osi Zrinjevcu (između Glavnoga kolodvora i Ulice grada Vukovara, tada Beogradske), a u konačnici na mjestu na kojem je i izveden središnji korpus trodijelnoga kompleksa (zapadno od prve varijante) – Kolacio i Sila daju detaljno urbanističko rješenje 400 metara širokoga središnjeg pojasa u osi Zrinjevcu s mostom preko Save.⁷⁶ Urbanističkim rješenjem Kolacija i Sile, prema prvomu javnom natječaju nakon Drugoga svjetskoga rata na području Trnja i Ulice grada Vukovara, započela je praksa parcijalnoga rješavanja cjelovitoga prostora u središtu grada.⁷⁷ Od obilnoga arhitektonskog i urbanističkog programa izveden je 1956./57. samo središnji korpus upravne zgrade NOG-a.⁷⁸

SL. 19. ULICA PROLETERSKIH BRIGADA: IZGRADNJA DO 1962.

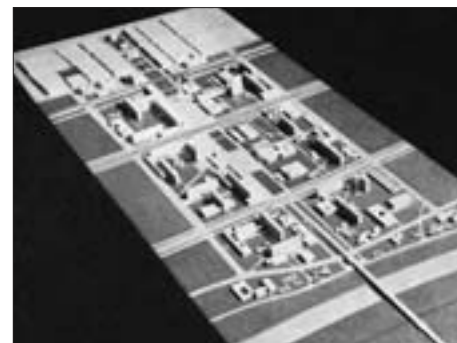
- 1 – KAZIMIR OSTROGOVIĆ: TRODIJELNI SKLOP UPRAVNIH ZGRADA NARODNOG ODBORA GRADA (IZVEDEN SREDIŠNJI DIO), 1955.-1957.
- 2 – MILAN ŽERJAVIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1957.
- 3 – RADOVAN NIKŠIĆ I NINOSLAV KUČAN: PUČKO OTVORENO SVEUČILIŠTE (NEKADA RADNIČKO SVEUČILIŠTE „MOŠA PIJADE”), 1956.-1961.
- 4 – DRAGO GALIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1956.-1959.
- 5 – STANKO FABRIS: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1956.-1962.

FIG. 19 ULICA PROLETERSKIH BRIGADA: CONSTRUCTION UNTIL 1962

- 1 – KAZIMIR OSTROGOVIĆ: TRIPARTITE ADMINISTRATIVE DEVELOPMENT ACCOMMODATING THE CITY GOVERNMENT OFFICES (THE CENTRAL PART BUILT UP), 1955-1957
- 2 – MILAN ŽERJAVIĆ: APARTMENT BLOCK, 1957
- 3 – RADOVAN NIKŠIĆ AND NINOSLAV KUČAN: OPEN UNIVERSITY (FORMER RADNIČKO SVEUČILIŠTE „MOŠA PIJADE”), 1956-1961 (VUKOVAR ST. 68).
- 4 – DRAGO GALIĆ: APARTMENT BLOCK, 1956-1959
- 5 – STANKO FABRIS: APARTMENT BLOCK, 1956-1962

SL. 20. ZDENKO KOLACIO I ZDENKO SILA: URBANISTIČKO RJEŠENJE 400 METARA SIROKOGA SREDIŠNJEG POTEZA U OSI ZRINJEVCA, 1955.

FIG. 20 ZDENKO KOLACIO AND ZDENKO SILA: URBAN PLAN FOR A 400-METRE WIDE CENTRAL AREA ALONG THE AXIS OF ZRINJEVAC, 1955

SL. 21. KAZIMIR OSTROGOVIĆ: UPRAVNA ZGRADA NARODNOG ODBORA GRADA ZAGREBA (VIJECNICA), 1955.-1957. (TRG STJEPANA RADICA 1, NEKADA TRG REVOLUCIONARA)

FIG. 21 KAZIMIR OSTROGOVIĆ: ADMINISTRATIVE BUILDING OF THE CITY GOVERNMENT (TOWN HALL), 1955-1957 (TRG STJEPANA RADICA 1, FORMER TRG REVOLUCIONARA)

Oblikovne se konstelacije izgradnje Ulice grada Vukovara mijenjaju upravo u kontekstu što slijedi nakon 1956. godine, kada je donesena odluka o izgradnji Zagreba na desnoj obali Save.⁷⁹ Ubrzana izgradnja prekosavskih stambenih naselja (mikrorajoni Južnoga Zagreba), unatoč individualnim pozivima ili natjecajima, odvijala se u početku bez prethodno detaljno razmotrene koncepcije ili kritičkog osvrta.⁸⁰ Ovom izgradnjom uzrokovane nove okolnosti daju prednost osi sjever-jug. Obznanjuju se teznje prisutne još iz doba međunarodnoga natječaja 1930./31.⁸¹ i prvi se put, u kontekstu funkcionalnog rješenja prometnih problema novonastale i buduće situacije „velikog” Zagreba, vidi mogućnost realizacije širokog poteza društvenih sadržaja, postavljenog okomito na Ulicu grada Vukovara.⁸² Definitivno su prije izgradnje prvih prekosavskih naselja lociranjem novoga Velešajma, kako ističe Branko Petrović, „udareni temelji novom južnom Zagrebu! (...) a nova magistrala sjever-jug okreće za 180 stupnjeva kormilo razvoja grada”.⁸³

No, u pozadini odluke o izgradnji prekosavskoga područja stoje stvarni problemi – neriješeno stambeno pitanje u gradu, koji svake godine bilježi rapidan prirast stanovništva, i otežana provedba bilo kakve nove izgradnje u Trnju zbog postojeće, stare, za koju nije pronađeno adekvatno rješenje. Stambeno pitanje, zbog kojega projektantska struka u brzini izrade tipskih projekata teško pronalazi kreativna rješenja, nije bilo sustavno rješavano, a važnost realizacije administrativnog i kulturnog središta grada na području Trnja, bez obzira na svakodnevnu svijest o problemu stanovanja koji arhitektonska publicistika toga doba prati,⁸⁴ odugovlačit će se desetljećima, te će – unatoč pojedinačnim kvalitetnim arhitektonskim zahvatima ostati i u promjenama društvenoga sustava 1990-ih, kada se redefiniraju sva polazišta državne opstojnosti – biti i dalje neriješeno pitanje prostora, s brojnim natjecajnim i autorskim prijedlozima, ali bez pregnantnog pomaka u urbanološkim shvaćanjima, od nastavka nove tradicije do povratka staroj.

U svibnju 1956. godine održano je prvo savjetovanje arhitekata o stambenoj izgradnji i stanovanju u gradovima Jugoslavije.⁸⁵ Iste godine Šegvić nakon detaljnih studija u zaključcima provedenoga istraživanja ukazuje: „Danas treba pristupiti problemu otvorenih očiju. Broj potrebnih stanova od prosječno 51.576 godišnje činjenica je odlučujućeg značenja.”⁸⁶ Izgradnja Ulice grada Vukovara nakon 1956. nastavlja se kao i do tada – naručeni projekti od investitora (kod stambene izgradnje najčešće vojne institucije) i natjecaji, a prva građevina nakon 1956. bila je višestambena zgrada Milana Žerjavica na krizanju s

Držičevom ulicom – sjever, izvedena 1957. godine⁸⁷ (sl. 17, sl. 19. – oznaka 2).

Prvi javni arhitektonski natječaj za izgradnju u Ulici grada Vukovara bio je raspisan 1955. godine za Radničko sveučilište (rezultati 1956., izvedeno i svečano otvoreno 1961. godine – sl. 22., sl. 19. – oznaka 3), a prvonagrađeni projekt, bitno razvedenijeg tlocrta, Radovana Nikšića i Ninoslava Kućana pokazuje drukčiji, premda i dalje visok, modernistički naboj i razvite funkcionalne vrijednosti, te označava početak utjecaja novih konstelacija, sada već

79 O početcima izgradnje desne obale Save 1956. godine kojom se – „donedavnom longitudinalnom sirenju grada u smjeru istok-zapad suprotstavlja smjer kretanja razvoja prema Savi i preko nje u nove prostore” o koncepciji i odnosu prema dotadašnjoj izgradnji Zagreba vidjeti: KOLACIO, 1962: 4-6. Urbanistički projekt stambenog naselja Novi Savski gaj arhitekata Zdenka Kolacija, Mirka Maretica i Josipa Uhljaka (rješenje hortikulture – Mira Halambek-Wenzler), kojim je označen početak stambene izgradnje velikog opsega na području Južnog (Novog) Zagreba, objavljen je uz detaljne proračune odnosa pojedinih površina. Interesantan je prosjek odnosa izgrađene/slobodne površine od 1/6 (izgrađeno 16,3% terena), što je bitno povoljniji odnos u korist iskoristivosti terena u odnosu na vrlo rijetku izgradnju predviđenu direktivnom regulacijskom osnovom Vlade Antolice i Urbanističkog instituta NOG-a. (MARETIĆ, 1960: 10-14) Detaljnije o prvoj prekosavskoj stambenoj izgradnji, započetoj 1956./57. godine na slobodnoj površini između Remetinečke ceste i nasipa pruge Zagreb – Karlovac (Novi Savski gaj), vidjeti tekst Miljenke Fišer. (FIŠER, 1974: 29-34) Idejno je začecio vizije Zagreba na desnoj obali Save u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata prisutno već u kritici Antoliceve direktivne regulacijske osnove od strane Povjerenstva, osnovanoga 1953., u kojem se nastoji „forsirati izgradnju i s one strane rijeke.” (M., N., 1954: 3) Nacelna mogućnost sirenja Zagreba preko Save postojala je u prijeratnoj regulaciji. O usmjerenju razvoja Zagreba prema jugu, nakon odluke o izgradnji nove Vijecnice 1954./55. i o prvim konkretnim rezultatima vidjeti: KOLACIO, 1978: 16.

80 Boris Magaš u prvomu relevantnom kritičkom osvrtu na temu izgradnje Južnog (Novog) Zagreba 1960-ih – uz pozitivna očekivanja i razočaranja postojećim rezultatima u angažmanu Urbanističkoga zavoda grada Zagreba i prijedlozima izgradnje naselja (mikrorajona) Sopot, te uz ukazivanje na opasnost standardizacije u arhitektonskoj proizvodnji koja se tek počela masovnije primjenjivati – nazire perspektivu dolazećeg vremena u kojem će se nužno tražiti nova prostorna shvaćanja. (MAGAŠ, 1965: 20-23)

81 Detaljnije vidjeti: LASLO, 1984: 25-31; RADOVIĆ-MAHEČIĆ, D., ŠTOK, S., 1997: 10-27

82 Primjerice, na važnost izgradnje središnjega dijela Zagreba, posebice realizacije poteza od Zrinjevca preko Save s novom Vijecnicom kao akcentom i budućom izgradnjom koncertne dvorane, Doma Matice iseljenika Hrvatske, robne kuće s kinom i zgrade pravosuđa – ukazuje tadašnji predsjednik Narodnog odbora Veceslav Holjevac. (HOLJEVAC, 1960: 1)

83 PETROVIĆ, 1956.b: 1-2

84 Tako, primjerice, i naslovnica prvoga broja časopisa „Čovjek i prostor” 1954. godine, uz obrazloženje problematike, donosi temu stanovanja kao problem na koji struka treba u skladu sa sustavom i raspoloživim sredstvima adekvatno odgovoriti. (***) 1954: 1)

85 Detaljnije vidjeti iznesene zaključke sa savjetovanja održanog 27. i 28. svibnja 1956. godine. (***) 1956.b: 1,8)

86 ŠEGVIĆ, 1956: 6

87 Izostali su aneksi s lokalima i kinodvoranom, kojih bi se realizacijom ostvario koncept visoke izgradnje u široj i niskoj, te fizički i konceptijski blizu pjesaku, u uznoj fronti ulice. O ovoj stambenoj zgradi kao dijelu vizije Ulice grada

SL. 22. RADOVAN NIKŠIĆ I NINOSLAV KUĆAN: PUČKO OTVORENO SVEUČILIŠTE (NEKADA RADNIČKO SVEUČILIŠTE „MOŠA PIJADE”), 1956.-1961. (ULICA GRADA VUKOVARA 68)

FIG. 22 RADOVAN NIKŠIĆ AND NINOSLAV KUĆAN: OPEN UNIVERSITY (FORMER RADNIČKO SVEUČILIŠTE „MOŠA PIJADE”), 1956-1961 (VUKOVAR ST. 68)

u potpunosti i deklarativno otvorenih zapadnim uzorima.⁸⁸ Prvonagrađeni natječajni rad bio je Radovanu Nikšiću prvi natječaj nakon šestomjesečne suradnje s Van den Broekom i Bakemom u Rotterdamu, te nakon natječaja za stambeni toranj za Hansaviertel u Berlinu (zajedno s Janom Stoklom, Van den Broekom i Bakemom).⁸⁹

Godine 1956. izrađeni su projekti za još dvije višestambene zgrade u Ulici grada Vukovara: Drago Galić – višestambena zgrada izvedena 1959. (sl. 24., sl. 19. – oznaka 4) i Stanko Fa-

Vukovara (objavljeno: tlocrt dijela tipične etaže i tipična četiri tipa stana, fotografija s jugoistoka) i o problemima zbog djelomične izgradnje vidjeti: ŽERJAVIĆ, 1958: 6

88 Natječaj za zgradu Radničkog sveučilišta raspisan je 1955. (rezultati 1956.), a uz opis funkcije i budućih institucija objavljeno je: perspektiva prvonagrađenog i maketa drugonagrađenog rada. 1. nagrada: Radovan Nikšić, Ninoslav Kucan i Petar Kušan, 2. nagrada: Božidar Tusek, Emil Pernar i Milan Mihaljević, 3. nagrada: Dragica Crnković i Vladimir Fulla, 4. nagrada: Marjan Haberle i članovi APB „Haberle“: Pavica Crnković, Vlasta Doder, Mihovil Katalec, Tanja Zdrovaček, te jednakovrijedni otkupi za radove: a) Tihomir Masek i Velimir Gredelj (suradnici: Ante Glunčić, Ranka Mašek i Mirjana Šimunović), b) Miroslav Begović i Olga Vujović, c) Milan Tomić, Josip Hitil, Marjan Premusak, Uroš Babić i Jurica Kastl, d) Melita Vilčić i Bruno Milic (urbanistička obrada) i e) Zlatko Selinger i Ivo Dračić. Izvan natječaja otkupljen je rad Rikarda Marasovića. (KRSTINIĆ, 1956: 60-61) U Nikšićevu prilogu o Ulici grada Vukovara (tada Ulice Proleterskih brigada), gdje svoj koncept naziva *space-time*, objavljeno: tlocrt prizemlja i perspektiva. (NIKŠIĆ, 1958: 5) Nakon izgradnje i svečanog otvorenja 1961. objavljeno: fotografija sa zapada, pogled noću, pogled s istoka, glavni ulaz, sjeverno i zapadno pročelje, soba rukovodioca seminara – interijer, predvorje – interijer, detalj predvorja – interijer, detalj zapadnog pročelja, predavaonica – interijer i soba za seminar – interijer. Potom: tlocrt prizemlja i tlocrt kata. (KAUZLARIC, 1961: 31-36) O funkcioniranju institucije namijenjene obrazovanju radnika u nekoliko oblika – osnovno obrazovanje, stručno obrazovanje, društveno-ekonomsko obrazovanje za samoupravljače (koje se razvilo u „više radničke škole“), centri za kulturno uzdizanje radnika i centar za strane jezike – što se ukupno i odrazilo na primjenu vrlo razvedenog tlocrta 20 000 m² izgrađene površine, na tri etaže, sa 100 stalnih i više od 1000 vanjskih suradnika, vidjeti: NIKŠIĆ, 1974: 69-70. Objavljeno također u: ŠEŠEVIĆ, 1986: 169-170; MARGARETIĆ-URLIĆ, 2003: 138-143

89 NIKŠIĆ-OLUJIĆ, 2005: 12

90 Ove su zgrade objavljivane nekoliko puta u stručnoj publicistici (izbor): *** 1973: 10-11, FABRIS, 1958: 4, BACIĆ, 1999: 93-111.

91 Detaljnije o CIAM-u održanom 1956. godine u Dubrovniku, nakon kojega je pred raspad pokreta održan još kongres u Otterlou 1959., vidjeti: MUMFORD, 2000: 238-258. O ciljevima dubrovačkog CIAM-a kroz poglavljia koja, među ostalim, govore o nerijesenim problemima urbanizma još od La Sarraza, vidjeti: GIDEON, 1956: 3-4.

92 Prenosi Nikola Dobrović. (DOBROVIĆ, 1957: 2-3)

93 *Dug život drugom CIAM-u! Vaš prijatelj, Le Corbusier.* (MUMFORD, 2000: 248)

94 O neformalnim radnim sastancima članova CIAM-a prije kongresa u Dubrovniku, o prvog kritici mlade generacije arhitekata, članova CIAM-a (kritički „Doom“ grupe, koje su članovi bili Bakema, Van Eyck, Van Gynkel, Hovens Greve, Peter Smithson i Voelcker), upućenoj Le Corbusieru u Atenskoj povelji, izrazenoj u tzv. „Statement on Habitat“, a koja je negira i na kraju odbacuje, te o neformalnoj podjeli na dva CIAM-a, starom i novom, detaljnije vidjeti: MUMFORD, 2000: 238-258.

bris – izvedena 1958.-1962.⁹⁰ (sl. 23., sl. 19. – oznaka 5). Obje te građevine – u dužini oko 100 metara, urbanističkom impostacijom kojom obilježavaju široku frontu Ulice grada Vukovara, dominantnim volumenom polegnutoga prizmatičnog oblika, ujednačenim ritmom pročelja prema ulici te manje ujednačenim i razvedenijim pročeljem na suprotnoj strani, kao i impostacijom na stupovima (Galić eksplicitnije – sl. 25) – prate Le Corbusierov model „Ozarenoga grada“ i moderne postulate urbanizma formirane u „borilištima“ CIAM-a, vodeći računa o konceptu dominantne prometnice – *boulevarda*, i njene reprezentativne uloge – spomenika (u) novom društvenom poretku. Te građevine svojim oblikovanjem, u suprotnosti s Nikšićevim i Kučanovim pristupom, ocrtavaju ambivalentnost jednog koncepta, jasnu diferencijaciju u arhitektonskom opusu u Ulici grada Vukovara. Jedni slijede koncepciju proizašlu iz odrednica prošloga vremena, a drugi, ukazujući na smjer novih putova, odražavaju previranja recentnih svjetskih zbivanja.

Promjena smjera hrvatske arhitekture koncem 1950-ih godina odvija se istodobno s probojem mlade generacije arhitekata u Europi, koji u već podmakloj fazi moderne arhitekture, obrušavajući se na autoritete – ponajprije na Le Corbusiera – označavaju dominantan diskurs u pristupu projektiranju i u određivanju novih zadataka urbanizma. Simbolično, u tom prijelomu i Hrvatska je odigrala svoju ulogu – posljednji kongres CIAM-a održan je u Dubrovniku, a već prije prisutne tenzije starije i mlade generacije produbile su krizu pokreta.⁹¹ Le Corbusier je za deseti CIAM priredio skice njegove podjele na djelovanje prije i nakon 1956. godine (sl. 26) i priloge o ulozi starije i mlade generacije arhitekata.⁹² Prepuštajući vodstvo mladima, uz izostanak, ironične tonove u pismu upućenom Joséu Luisu Sertu u Dubrovnik⁹³ te sva prethodna previranja na formalnim i neformalnim sastancima organizacijskog odbora uoči desetoga kongresa – obilježio je i sam sve izraženiju diferencijaciju u djelovanju njegovih članova i grupacija.⁹⁴

Spomenute okolnosti – s drukčijim shvaćanjem uloge zagrebačkog *boulevarda*, sada više kao prometnoga urbanističkog torza u koncepciji grada, ako ona (budući da ideje, izuzev u svijesti autora, vizionara, nisu iskušane, ostvarene i posvećene) uopće postoji, i sve individualnijim radom uzrokovanim djelovanjem novoosnovanih projektnih organizacija – ukazuju na promjenu utjecaja u hrvatskoj arhitekturi druge polovice 1950-ih godina, koja će usporedno s europskim zbivanjima krenuti prema konačnom završetku jednoga dugoga razdoblja stila, isprepleteneog svim previranjima i promjenama u burnome 20. stoljeću.

SL. 23. STANKO FABRIS: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1956.-1962. (ULICA GRADA VUKOVARA 52 A-E)

FIG. 23 STANKO FABRIS: APARTMENT BLOCK, 1956-1962 (VUKOVAR ST. 52A-E)

SL. 24. DRAGO GALIĆ: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1956.-1959. (ULICA GRADA VUKOVARA 43, 43A)

FIG. 24 DRAGO GALIĆ: APARTMENT BLOCK, 1956-1959 (VUKOVAR ST. 43,43A)

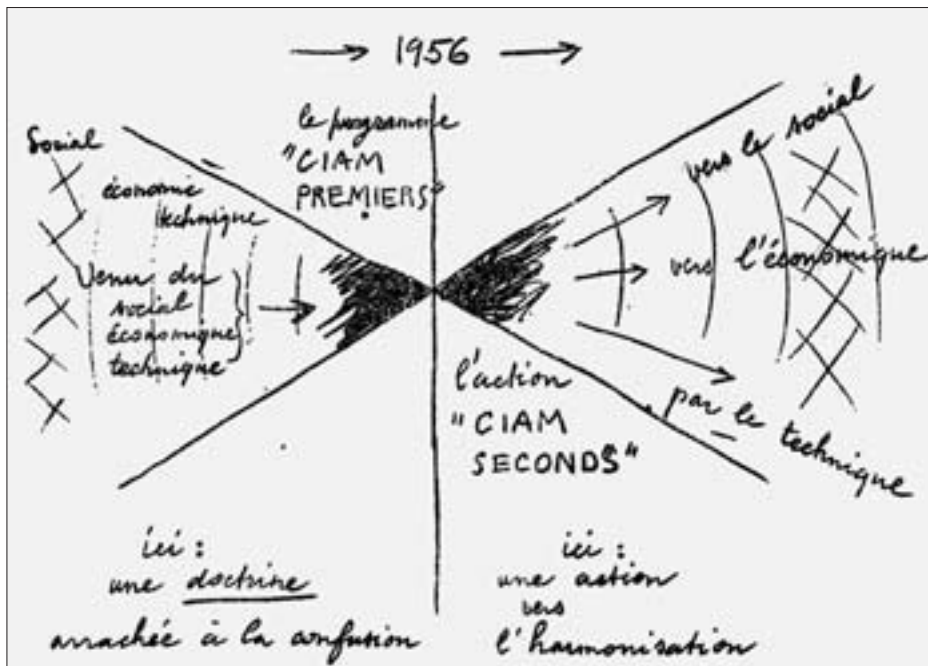

SL. 25. DRAGO GALIC: VIŠESTAMBENA ZGRADA, 1956.-1959., PARTER

FIG. 25 DRAGO GALIC: APARTMENT BLOCK, 1956-1959, GROUND-FLOOR

SL. 26. CIAM PREMIERS I CIAM SECONDS
– LE CORBUSIEROVA SKICA PODJELE CIAM-A NA GENERACIJE PRIJE I NAKON 1956. GODINE SA SMJERNICAMA BUDUĆEGA DJELOVANJA

FIG. 26 CIAM PREMIERS AND CIAM SECONDS
– LE CORBUSIER'S DIVISION OF THE CIAM GENERATIONS BEFORE AND AFTER 1956 WITH FUTURE GUIDELINES

Unatoč realizacijama pojedinih građevina koje su ambivalentno ocrtale suvremene tijekom vremena, vizija o novom gradu, koje se zacrtani cilj počeo ostvarivati izgradnjom reprezentativnoga *boulevarda*, morala je čekati neke druge, možda bolje okolnosti. Alternative raspravljane u dramatičnim trenutcima odluke o izgradnji stambenih naselja u kontekstu proširenja Zagreba – od varijante izgradnje obronaka Medvednice ili potenciranja razvoja na tragu linearnoga grada u smjeru istok-zapad kojim bi nedvojbeno Ulica grada Vukovara postala opravdana, a „misli jednog Soría y Mata ili nekog drugog teoretičara urbanizma”, kako ističe Kolacio, „konačno bi se mogle ostvariti”⁹⁵ – odbačene su i prihvaćena je izgradnja Južnoga Zagreba na desnoj obali Save. Jacob Berend Bakema za posjeta Zagrebu ukazuje na dosege arhitekture kolektivnoga stanovanja u Ulici grada Vukovara,⁹⁶ ali njegovo inzistiranje na izgradnji poteza sjever-jug i projekt produžetka središnje osi Zagreba na desnoj obali⁹⁷ u doba kada, kako reče Segvić, „počinje rušenje Bogova”,⁹⁸ najbolje ukazuje na prošlost vizije „Ozarenoga grada” i na idealistički zanos doba koje nije računalo na nesagledive okolnosti zbog kojih nije ni moglo, unatoč ponuđenim osnovama od Antolića nadalje, doći do cjelovita ostvarenja.

Vizija je najvažniji čovjekov poriv i njegova vjera. Rašica kaže: „Vizija nosi u sebi prostorno oblikovne, programatske, ekonomske i društveno-političke činioce koji označavaju sadržaj konkretne zamisli”,⁹⁹ a iluzija bez koje je, camusovski rečeno, čovjek stranac, imanentna svakoj viziji. Stvarnost ipak nešto drugo!

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Reprezentativna prometnica – današnja Ulica grada Vukovara – zamisljena u prvim godinama nakon Drugoga svjetskog rata u direktivnoj regulacijskoj osnovi Urbanističkog instituta NRH i njegova ravnateljca Vlade Antolića, koja je predstavljena 1949. godine, postala je okosnicom razvoja budućega novoga grada između kolodvora i Save. Ta „ulica u gradu bez ulica” u idućem se desetljeću pretvorila u poligon najveće poslijeratne izgradnje u Hrvatskoj i u bojno polje za manifestaciju novoga, socijalističkog duha. „Glavni gradski *boulevard*”, kako ga naziva Vladimir Antolić, postao je 1950-ih godina ogledom dostignuća izgradnje bez usvojene zakonske regulative, odnosno najzornijim primjerom izgradnje kod koje se ravnalo po direktivnim regulacijskim skicama.

Od predstavljanja direktivne regulacijske osnove do 1956. godine u Ulici grada Vukovara projektirane su i izgrađene višestambene zgrade Ive Geršića 1952./53. (sl. 11., sl. 8. – oznaka 3) i Drage Galica 1953./54. (sl. 12., sl. 8. – oznaka 4) i projektirana višestambena zgrada Nevena Segvića 1954. (izgrađena 1959., sl. 13., sl. 8. – oznaka 5). Projektirane su i izgrađene još tri višestambene zgrade Božidara Rašice – prva u produžetku Runjaninove 1953./54. (sl. 14., sl. 8. – oznaka 6), dvije prema Savskoj ulici 1954.-1956. (sl. 16., sl. 8. – oznaka 7), te poslovna zgrada „Jugonafte” (kasnije „Elektroprivreda”) Božidara Rašice, koje je izvedbu preuzeo Peroslav Ilijić 1954.-1956. (sl. 9., sl. 8. – oznaka 8) i jedna dogradnja – 1954. dograđena je bivša Zemljakova produžna škola po projektu Lavoslava Horvata (sl. 18., sl. 8. – oznaka 9). Stambeno-poslovna osmerokatnica na križanju sa Savskom-jug Božidara Rašice, idejno projektirana 1953., nije izvedena (sl. 15.), a bila je predviđena izgradnja nekoliko takvih u Savskoj ulici prema jugu. Sve su građevine do 1956. godine nastale u duhu vremena koje je počelo predstavljanjem Antolićeve direktivne regulacijske osnove, ali i još ranije – izgradnjom prvih planiranih zgrada: osam višestambenih, izvedenih 1948. godine (sl. 5., sl. 8. – oz-

⁹⁵ KOLACIO, 1978: 17

⁹⁶ U ovom se kontekstu Miroslav Begović pita kakva je razmišljanja Bakema uistinu mogao imati prilikom setnje Ulicom grada Vukovara, tada Ulicom Proleterskih brigada. (GVOZDANOVIC, 1965: 5)

⁹⁷ Za koji Grgo Gamulin strahuje da bi mogao postati megaprojekt u smjeru od Glavnoga kolodvora prema jugu: „Nešto slično nam je već nametnula Ulica Proleterskih brigada i unijela sumnju u mogućnost stvaranja humanih prostora u novom Zagrebu.” (GVOZDANOVIC, 1965: 2)

⁹⁸ U prvom redu Le Corbusiera, ističe Segvić. (SEGVIĆ, 1986: 123)

⁹⁹ RAŠICA, 1958: 3

naka 1) po idejnome projektu arhitekata Potočnjaka, Gomboša i Hecimovića iz 1946., odbačenom nakon provedbe uzeg natječaja; Segvičeve višestambene (uredske) zgrade, projektirane 1947. (projekt naručen koncem 1946., izgrađena 1949., sl. 7., sl. 8. – oznaka 2), koja je bila prva izgradnja po uzdužnoj osi novoga *boulevarda*, te pet višestambenih zgrada (sl. 10., sl. 8. – oznaka 2A), koje prema postojećoj publicistici nemaju poznatog autora i za koje u vrijeme objave ovoga članka provodim istraživanje izvorne arhivske građe radi točne atribucije i datacije.

Godine 1956./57. izgrađen je središnji dio trodijelnoga sklopa upravnih zgrada Narodnog odbora grada (prema nagrađenom natječajnom idejnom rješenju Kazimira i Božice Ostrogović iz 1955., sl. 21., sl. 19. – oznaka 10) koji je do danas ostao jedinom izgrađenim dijelom. U sklopu natječaja 1955. godine, uz impostaciju i idejni projekt budućega upravnog sklopa zgrada Narodnog odbora, tražilo se urbanističko definiranje oko 400 metara širokoga reprezentativnog poteza u osi Zrinjevca, okomito na Ulicu grada Vukovara. Prvoplasirano urbanističko rješenje Zdenka Kolacija i Zdenka Sile (sl. 20.) ukazuje na prometno značenje Ulice grada Vukovara, obilježavajući stanovitu promjenu pristupa, nazirući i odustajanje od eksperimenta kojim će jasno nasuprot kucicama Trnja označiti život i urbanizam socijalizma i, tko zna, možda spasonosno pokazati izlaz prema Savi i prema mogućnostima novoga rješenja. Ovo je ujedno bio i prvi javni urbanistički natječaj nakon Drugoga svjetskog rata na području Trnja i Ulice grada Vukovara koji je uveo princip parcijalnog rješavanja cjelovitog prostora u srcu grada.

Na natječaju za Radničko sveučilište 1956. Radovan Nikšić i Ninoslav Kučan – unoseći principe projektiranja razvedenijeg tlocrta i urbanističke impostacije niske izgradnje, više na tragu utjecaja nizozemskoga kruga arhitekata koji su uz sunarodnjake iz grupacije *Team 10* svoj teorijsko-projektantski rad zasnivali na kritici autoriteta starije generacije, ponajprije Le Corbusiera – ukazuju na nove oblikovne konstelacije koje više nisu odraz previranja srednjih pedesetih i *ideološkog plesa* mogućih i dopuštenih uzora kasnih četrdesetih godina 20. stoljeća (sl. 22., sl. 19. – oznaka 3).

Iste je 1956. godine donesena odluka o izgradnji Južnoga Zagreba (Novi Zagreb), nakon čega se po drugi put otvaraju najveća gradilišta do tada, a Ulica grada Vukovara gubi smisao dominantne prometnice u smjeru istok-zapad i kapitalna investicijska sredstva ulazu se u udaljena gradilišta na desnoj obali Save. U sljedećim će desetljećima dominirati stambena izgradnja po tipskim projektima te urbanistička razmatranja središnje gradske osi i novoga prekosavskog područja Novoga, velikog Zagreba. Godina 1956. ocito je bila prekretnica u pristupu izgradnji *boulevarda*, koji je dotad svojim megaurbanističkim potezom s dva udaljena nedogleda razapeta zemljopisno i simbolično između istoka i zapada, odražavao uzore u iskustvima planiranja i nekih sovjetskih gradova. Utjecaji u hrvatskoj arhitekturi prvih godina nakon Drugoga svjetskog rata ogledaju se u srazu oprečnih izvora. S jedne strane Le Corbusierova teorijska misao i utjecaj CIAM-a u burnim i zanimljivim previranjima kasne moderne, s druge novoformirani pravac socijalističkoga realizma koji još nije jasno definirao svoja polazišta, pa Ulica grada Vukovara svojom izgradnjom i ambicioznim planovima ocrtaiva fragilne obrise vizije razdoblja koje karakterizira tipična ambivalentnost pristupa.

Novi zagrebački *boulevard* tako pripada brementnim odrednicama doba koje se simbolično prelomilo na prijelomu stoljeća, nakon ključnih događaja što su označili prekretnicu deklarativnoga stajališta u umjetnosti i arhitekturi, Informbiroa i Krležina govora na ljubljanskom Kongresu književnika, kada jedni uzori već na zalasku druge tek naziru.

Cjelokupna izgradnja u Ulici grada Vukovara do 1956. godine bila je na tragu vizije, bez realnoga uvida u stanje u gospodarstvu, potrebe stambene izgradnje i probleme organizacije projektantske i urbanističke službe. Prevelike zelene površine i nemogućnost uklanjanja postojeće izgradnje bivšega predgrađa prve su neprilike što ih je nametnulo vrijeme i zahtjev za brzinom izgradnje. No, ipak, iako vizija nije u cjelini provedena, jedan je pregnantan dio, toliko kontroverzni projekt magistrale što do danas istodobno spaja i razdvaja, simbolično i prostor i razmišljanja, ostao osvjedočenjem vizije grada u novom društvenom poretku.

LITERATURA BIBLIOGRAPHY

1. ANTOLIC, V. (1949.), *Regulacioni plan i direktivna regulaciona osnova Zagreba*, „Arhitektura”, 18-22: 5-30, Zagreb
2. BAČIĆ, D. (1999.), *Prolegomena za opus arhitekta Stanka Fabrisa*, „Prostor”, 7 (1): 93-111, Zagreb
3. BAKRAČ, B. (1974.), *O poslijeratnoj stambenoj izgradnji u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj*, „Arhitektura”, 149: 3-18, Zagreb
4. BARIŠIĆ, Z. (2002.), *Zgrade za obrazovanje u opusu arhitekta Zvonimira Vrkljana*, magistarski rad, Zagreb
5. BARTOLIĆ, OSTROGOVIĆ, K.; POTOČNJAK (1952.), *Projektanti govore o svojim zgradama*, „Arhitektura”, 1: 21-23, Zagreb
6. BOLTIŽAR, S. (1957.), *Umjesto stotina investitora*, „Čovjek i prostor”, 69: 3, Zagreb
7. BOŽIČNIK, M. (1994.), *Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima i u zemljišnim knjigama između druge i treće katastarske izmjere od 1919. do 1960. godine*, u: Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima i u zemljišnim knjigama, Laser plus: 101-114, Zagreb
8. DOBROVIC, N. (1957.), *Sljedbenici suvremene arhitekture*, „Čovjek i prostor”, 65: 2-3, Zagreb
9. DOMLIJAN, Ž. (1969.), *Poslijeratna arhitektura u Hrvatskoj*, „Život umjetnosti”, 10: 3-45, Zagreb
10. FIŠER, M. (1974.), *Razvoj izgradnje u Južnom Zagrebu*, „Arhitektura”, 149: 29-34, Zagreb
11. GERŠIĆ, I. (1954.), *Stambena zgrada Beogradska – Držičeva ulica*, „Čovjek i prostor”, 12: 1, Zagreb
12. GERŠIĆ, I. (1956.), *Stambena zgrada u Zagrebu – Beogradska ulica*, „Arhitektura”, 6: 12-14, Zagreb
13. GIEDION, S. (1956.), *CIAM X.*, „Arhitektura”, 1-6: 3-4, Zagreb
14. GVOZDANOVIC, S. (1965.), *Razgovori povodom posjeta J. Bakeme Zagrebu*, „Čovjek i prostor”, 152: 1-3; 5, Zagreb
15. HOLJEVAC, V. (1960.), „Čovjek i prostor”, 100: 1, Zagreb
16. IVANIŠIĆ, K. (1998.), *O nekim teoretskim postavkama iznesenim na stranicama časopisa Arhitektura od 1947. do danas*, „Arhitektura”, 1(214): 23-32, Zagreb
17. KAUZLARIĆ, M. (1961.), *Radničko sveučilište „Moša Pijade” u Zagrebu*, „Arhitektura”, 3-4: 31-36, Zagreb
18. KISIĆ, D. (2002.), *Arhitektura u kojoj koegzistira razum i poezija*, „Arhitektura”, 48 (1): 108-121, Zagreb
19. KNOLL, P. (1933.), *Ideologija moderne arhitekture*, „Arhitektura”, 9: 124-140, Ljubljana
20. KOLACIO, Z. (1958.), *Između kolodvora i Save*, „Čovjek i prostor”, 80-81: 1-2, Zagreb
21. KOLACIO, Z. (1960.a), *Ulica Proleterskih brigada u Zagrebu*, „Arhitektura – urbanizam”, 5: 1-12, Beograd

22. KOLACIO, Z. (1960.b), *Stambena izgradnja u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1-3: 4-9, Zagreb
23. KOLACIO, Z. (1962.), *Južni Zagreb*, „Čovjek i prostor”, 116: 4-6, Zagreb
24. KOLACIO, Z. (1978.), *Vizije i ostvarenja*, Mladost, Zagreb
25. KOLACIO, Z. (1984./85.), *Iz davnih dana urbanizma u nas*, „Arhitektura”, 189-195: 48-49, Zagreb
26. KRSTINIĆ, M. (1956.), *Natjecaj za Radničko sveučilište u Zagrebu*, „Arhitektura”, 6, 1 (10): 60-61, Zagreb
27. LASLO, A. (1984.), *Internacionalni natjecaj za Generalnu regulatornu osnovu grada Zagreba 1930./1931.*, „Čovjek i prostor”, 370: 25-31, Zagreb
28. M., N. (1954.), *Regulatorna osnova Zagreba još uvijek nije prihvaćena*, „Čovjek i prostor”, 1: 3, Zagreb
29. MACURA, M. (1947.), *Problematika naše arhitekture – u svetlosti konkursa za zgradu predsjedništva vlade FNRJ*, „Arhitektura”, 3: 3-17, Zagreb
30. MAGAS, B. (1965.), *Sopot*, „Arhitektura”, 90: 20-23, Zagreb
31. MAGAS, B. (1986.), *Saznanje i mogućnosti teorijske misli*, „Arhitektura”, 196-199: 27-30, Zagreb
32. MAGAS, B. (2005.), *Andre Mohorović u hrvatskoj arhitekturi*, „Prostor”, 13 (1): 119-122, Zagreb
33. MAKSIMOVIĆ, B. (1948.), *Ka diskusiji o aktualnim problemima naše arhitekture*, „Arhitektura”, 8-10: 73-75, Zagreb
34. MARETIĆ, M. (1960.), *Mikrorajon Novi Zagreb*, „Arhitektura”, 1-3: 10-14, Zagreb
35. MARGARETIĆ-URLIĆ, R. (2003.), *Multimedijalni organizam – total dizajn Radničkog sveučilišta „Moša Pijade” u Zagrebu: primjer kontinuiteta moderne u poslijeratnoj hrvatskoj arhitekturi*, „Arhitektura”, 52 (215): 138-143, Zagreb
36. MIKAC, N. (1986.), *Prema „novoj figuraciji” u hrvatskoj arhitekturi*, „Arhitektura”, 196-199: 22-26, Zagreb
37. MILIĆ, B. (1977.), *Nagrada „Borbe” za 1976. godinu*, „Čovjek i prostor”, 291: 16, Zagreb
38. MOHOROVIĆIĆ, A. (1947.), *Teoretska analiza arhitektonskog oblikovanja*, „Arhitektura”, 1-2: 6-8, Zagreb
39. MOHOROVIĆIĆ, A. (1950.), *Prilog teoretskoj analizi problematike arhitektonskog oblikovanja*, „Arhitektura”, 1-2: 5-12, Zagreb
40. MOHOROVIĆIĆ, A. (1952.), *Analiza historijsko-urbanističkog razvoja grada Zagreba*, u: Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (ur. Krizman, T.; Žganec, V.), JAZU: 27-52, Zagreb
41. MOHOROVIĆIĆ, A. (1975.), *Prilog analizi nekih osnovnih problema teorije arhitekture*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
42. MUMFORD, E. (2000.), *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960.*, The MIT Press, London
43. NIKŠIĆ, R. (1974.), *Radničko sveučilište „Moša Pijade” u Zagrebu*, „Arhitektura”, 158-159: 69-70, Zagreb
44. NIKŠIĆ-OLUJIĆ, I. (2005.), *Radovan Nikšić: 1920-1987: arhiv arhitekta: izložba iz zbirke Hrvatskog muzeja arhitekture*, u: Nikšić, Radovan – život i djelo – katalog izložbe (ur. Kisić, D.), HAZU: Hrvatski muzej arhitekture: 7-21, Zagreb
45. ODAK, T. (1986.), *Hrvatska arhitektonska alternativa 1945-1985*, „Arhitektura”, 169-199: 31-101, Zagreb
46. ODAK, T. (1989.-1991.), *Stanovanje je arhitektura*, „Arhitektura”, 1-3 (208-210): 2-4, Zagreb
47. OSTROGOVIĆ, K. (1947.), *Arhitektura SSSR-a 1917.-1947.*, „Arhitektura”, 4-6: 3-8, Zagreb
48. OSTROGOVIĆ, K. (1960.), *Zgrada Narodnog odbora grada Zagreba*, „Arhitektura”, 1-3, 50-54, Zagreb
49. PASINOVIĆ, A. (1970.), *Jer graditeljeva ruka je osvjetljena ruka*, „Čovjek i prostor”, 210: 5-8, Zagreb
50. PASINOVIĆ, A. (1977.), *Ulica kao skalpel*, „Vjesnik u srijedu”, 1298: 29-30, Zagreb
51. PAVIĆ, M. (1965.), *Zagreb – fotomonografija*, Obris i Mladost, Zagreb
52. PETROVIĆ, B. (1955.), *Urbanistička djelatnost u NRH*, „Čovjek i prostor”, 43: 6, Zagreb
53. PETROVIĆ, B. (1956.a), *Vijecnica u Zagrebu – Natjecaj za idejno arhitektonsko i urbanističko rješenje zgrade Narodnog odbora grada Zagreba*, „Čovjek i prostor”, 47: 1, 8, Zagreb
54. PETROVIĆ, B. (1956.b), *Bio sam posjetilac broj 17520*, „Čovjek i prostor”, 54: 1-2, Zagreb
55. POŽGAJ, Z. (1934.), *Ideologija doktora Knolla*, „Književnik”, 3: 110-117, Zagreb
56. PRELOG, M. (1955.), *Zašto graditi Gradsku vijecnicu, a ne Sabor?*, „Čovjek i prostor”, 25: 1, Zagreb
57. PREMIER, T. (1986.), *Tragovi moderne u poslijeratnoj arhitekturi Hrvatske*, „Arhitektura”, 169-199: 14-21, Zagreb
58. PREMUŽIĆ, M. (1968.), *20-godišnjica Urbanističkog instituta SR Hrvatske*, „Čovjek i prostor”, 182: 7-8; 17, Zagreb
59. RADOVIĆ-MAHEČIĆ, D.; ŠTOK, S. (1997.), *Prese dan zagrebackog urbanizma*, „Život umjetnosti”, 59: 10-27, Zagreb
60. RAŠICA, B. (1954.a), *Zagreb – Beogradska ulica – zapadni dio*, „Arhitektura”, 1-3: 30-33, Zagreb
61. RAŠICA, B. (1954.b), *Osmerokatnica – Beogradska ulica*, „Arhitektura”, 1-3: 34-37, Zagreb
62. RAŠICA, B. (1954.c), *Upravna zgrada Jugonafte*, „Arhitektura”, 1-3: 85-87, Zagreb
63. RAŠICA, B. (1956.), *Stambena zgrada u Zagrebu – Beogradska ulica*, „Arhitektura”, 1(10): 7-11, Zagreb
64. RAŠICA, B. (1960.), *Dvije stambene zgrade u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1-3: 16-18, Zagreb
65. SEISSEL, J. (1947.), *Konkurs za urbanistički plan Novog Beograda*, „Arhitektura”, 3: 18-22, Zagreb
66. SEISSEL, J. (1948.), *Osvrt na protekle arhitektonske natjecaje*, „Arhitektura”, 8-10: 67-69, Zagreb
67. ŠEGVIĆ, N. (1945.), *Novi putovi graditeljstva*, Naklada Slobodne Dalmacije, Split
68. ŠEGVIĆ, N. (1946.), *Prilog razumijevanju razvitka moderne arhitekture*, Posebni otisak Kola Matice hrvatske za god. 1946., Zagreb
69. ŠEGVIĆ, N. (1947.), *Realizam sovjetske arhitekture*, „Arhitektura”, 4-6: 16, Zagreb
70. ŠEGVIĆ, N. (1950.a), *Projekt stambenog objekta na Moskovskoj ulici u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1-2: 36-41, Zagreb
71. ŠEGVIĆ, N. (1950.b), *Stvaralacke komponente arhitekture FNRJ*, „Arhitektura”, 5-6: 5-40, Zagreb
72. ŠEGVIĆ, N. (1955.), *Teze o modernoj arhitekturi*, u: Moderna arhitektura (Richards, J. M.), Mladost: 7-10, Zagreb
73. ŠEGVIĆ, N. (1956.), *Na temu 51.576 stanova godišnje*, „Arhitektura”, 1-6: 5-6, Zagreb
74. ŠEGVIĆ, N. (1986.), *Stanje stvari jedno viđenje 1945.-1985.*, „Arhitektura”, 196-199: 118-290, Zagreb
75. UCHYTIĆ, A. (2002.), *Opus arhitekta Nevena Šegvica*, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
76. UCHYTIĆ, A. (2004.), *Teorijski opus arhitekta Nevena Šegvica*, „Prostor”, 12 (2): 155-165, Zagreb
77. V., M. (1954.), *Komunalnom politikom do regulacionog plana grada Zagreba*, „Čovjek i prostor”, 7: 3, Zagreb
78. Ž. (1955.), *Osnivačka skupština „Udruženja projektnih organizacija FNR Jugoslavije”*, „Čovjek i prostor”, 23: 1, Zagreb
79. *** (1947.), *Graditeljstvo u petogodišnjem planu*, „Arhitektura”, 1-2: 4-5, Zagreb
80. *** (1948.), *Pregled građevne djelatnosti širom zemlje*, „Arhitektura”, 8-10: 25, Zagreb
81. *** (1949.), *Izložba društvenog standarda u Zagrebu*, „Arhitektura”, 1-2: 25-27: 61-75, Zagreb
82. *** (1950.), *Nagrade Vlade NRH zaslužnim arhitektima*, „Arhitektura”, 1-2: 41, Zagreb
83. *** (1954.), *Pravo na stan*, „Čovjek i prostor”, 1: 1, Zagreb
84. *** (1956.a), *Natjecaj za idejno arhitektonsko i urbanističko rješenje zgrade Narodnog odbora grada Zagreba*, „Arhitektura”, 1-6: 57-58, Zagreb
85. *** (1956.b), *Zaključci prvog jugoslavenskog savjetovanja o stambenoj izgradnji i stanovanju u stanovima*, „Čovjek i prostor”, 52: 1, 8, Zagreb
86. *** (1957.a), *Stambena zgrada u Zagrebu – Ulica Proleterskih brigada*, „Arhitektura”, 1-6: 5-11, Zagreb
87. *** (1957.b), *Zgrada NOG Zagreba*, „Čovjek i prostor”, 91: 3, Zagreb
88. *** (1958.), *Ulica Proleterskih brigada*, „Čovjek i prostor”, 80-81: 2-6, Zagreb
89. *** (1973.), *Nagrade Vladimir Nazor u 1973. godini za arhitekturu*, „Čovjek i prostor”, 249: 10-11, Zagreb
90. *** (1977.), *Muzej narodne revolucije u Rijeci*, „Čovjek i prostor”, 289: 4-6, Zagreb
91. *** (1987.), *Obavezujemo se dotične radnje izvesti u skladu sa zahtjevima dobrog ukusa*, „Čovjek i prostor”, 406: 32, Zagreb
92. *** (1998.), *La Habana, guía de arquitectura*, (ur. Martín Zequera, M., E., Rodríguez Fernández, E. L.), Ciudad de La Habana, Havana
93. *** (1999.), *Zagreb, tisućljetni grad za novo tisućljeće* (ur. Mohorovićić, A.), Studio Hrg, Zagreb
94. *** (2000.), *Rasprava o prijedlozima prostornog plana i GUP-a grada Zagreba*, „Čovjek i prostor”, 558-559: 32, Zagreb

IZVORI

SOURCES

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

SL. 1.	PAVIĆ, 1965.
SL. 2.	*** 1999.
SL. 3.	ANTOLIĆ, 1949: 25
SL. 4.	ANTOLIĆ, 1949: 25
SL. 5., 9.-14., 16.-18., 21.-25.	Fotografija: autor
SL. 6., 8., 19.	Crtež: autor
SL. 7.	*** 1999.
SL. 15.	RAŠICA, 1954: 35
SL. 20.	*** 1956.a: 57-58
SL. 26.	*** 1957.b: 3

SAŽETAK

SUMMARY

MOSCOW BOULEVARD – VUKOVAR STREET IN ZAGREB, 1945-1956

ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING BETWEEN EAST AND WEST

This paper presents research results concerning Vukovar street in Zagreb which became the biggest construction site in Croatia in the years following World War II. Representative public building in the street which was to become an administrative centre of the new government tended to reflect the spirit of the new age stamped by the new socialist political system.

Since then the name of the street has been changed many times. In the first post-war years it was known as Varazdin Road. The names that followed later were Moscow Street, Belgrade Street, Street of the Proletarian Brigades (Ulica Proleterskih brigada) and finally Vukovar Street – the name given to it as a memorial to the ravages of the bloody defense war in Croatia in the early 1990s. Its layout in terms of its specific form, width and sparse construction dominated by low prismatic volumes was traced in the urban development plans made by Vladimir Antolčić and the Urban Planning Institute of Croatia.

The first planned construction in today's Vukovar Street after World War II ran parallel with the development of the urban plans (1947-1949). The first buildings put up in that period included 8 residential buildings designed by the architects V. Potocnjak, S. Gomboš and V. Hecimović and an apartment and office block designed by N. Šegvić – the first one that outlined the South-facing West part of the new street. Simultaneously, five apartment buildings were designed and built by anonymous architects according to the existing publications. The author of this paper is currently conducting a research on the authentic archives in order to trace down the designers and origins of the buildings.

The historical period from the end of World War II until the late 1940s in socialist Croatia was dominated by Soviet models and dogmatic political attitudes towards art and architecture. However, even then art and architecture used to favour a different approach which was directly opposed to the official political attitude and rooted in the avant-garde ideas having emerged in Croatia in a moderate form during the 1930s.

The key events which paved the way to Western influences were certainly the Cominform and Tito's

speech against Stalin in 1948 as well as Miroslav Krleža's report at the 1952 Writers' conference in Ljubljana in which he clearly denied any possibility of the government interference in art.

Nevertheless, those were the days when things used to change depending on political shifts. Architecture, besides its deeply humane and man-centred mission, always used to cherish a modern and highly functional design orientation as its deeply rooted credo from the period between the two World Wars. Even without government interference, it naturally found ways to reflect revolutionary and humanistic ideals of the new social order.

New apartment buildings were built in Vukovar Street after the urban development plans made by Vladimir Antolčić had been presented (between 1949 and 1956). It was also the time when competition entries showed some other influences. These buildings were designed by: I. Gersić (1952/1953), D. Galić (1953/1954). Other buildings included three apartment blocks designed by B. Rašica (1954-1956) and an office block „Jugonafta” (1954-1956) whose construction from the fifth floor level upwards was taken over by P. Ilijić after a new investor had come on board. In 1954 the former Zemljak's school was built on according to L. Horvat's design. The eight-storey residential and office building at the crossroads with Savska St.-South B designed by B. Rašica in 1953 has never been built whereas a few others were planned to be built in Savska Street southwards. All buildings until 1956 reflect the spirit of the age which began with V. Antolčić's urban development plans and the first planned buildings put up on the new boulevard. They were conceived in accordance with the urban development plan proposal which, despite great efforts and numerous proposals for its amendments, was never accepted and legalized so that the layout of Vukovar Street followed just the planning outlines. The building put up between 1956 and 1957 was the central structure out of a tripartite administrative development accommodating the City Government offices. Until today it has remained the only built-up structure – conceptual design from the competition entry by K. and B.

Ostrogović from 1955. In the context of the 1955 competition and layout of the future administrative development for the City Government offices, it was required to draw up an urban plan for a 400 metre-wide representative area along the axis of Zrinjevac and perpendicular to Vukovar Street – the first award-winning urban planning concept by Z. Kolacio and Z. Sila. It was also the first public urban planning competition after World War II for Trnje and Vukovar Street which introduced the principle of partial planning of this integral downtown area. In 1956 R. Nikšić and N. Kučan designed the building of *Radničko sveučilište (Adult Education Building)* which stands out among other buildings in Vukovar Street. Its design draws from the late Modernism, the Dutch circle, and the younger generation of the CIAM – (competition entry in 1956, built and opened in 1961).

The breakthrough in the world architectural trends came in 1956 with the tenth CIAM conference held in Dubrovnik as well as other events resulting from the relationship between the older and younger generations of the leading Modernists. Consequently, the approaches to architecture in the 1950s widely diverged.

Croatian architecture has been influenced by world trends in two opposed ways. The layout of Vukovar Street, which in the late 1950s used to be the biggest city boulevard as well as the main building site in the new political system, actually leads to two possible solutions: either to follow the original vision or change it. In case of the latter, the reason for changing one's own approach may be justified by the changes of the times.

In 1956 a decision was made to develop the new areas of Zagreb city (South Zagreb). Throughout the 1960s with the formation of the biggest construction sites ever, Vukovar Street ceased to be the main road in the direction East-West. Major investments were made into faraway building sites on the right bank of the Sava river. The following decades were dominated by residential building construction according to standard designs as well as by urban planning of the central city axis from Zrinjevac to the Sava river together with the New Zagreb area.

VEDRAN IVANKOVIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

VEDRAN IVANKOVIĆ, dipl.ing.arh., rođen je 1978. godine u Mostaru. Od 2003. godine zaposlen je na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu kao znanstveni novak i asistent. Apsolvirao je poslijediplomski doktorski studij *Prostorno planiranje, urbanizam i parkovna arhitektura* 2006. godine. Autor je desetak znanstvenih članaka publiciranih u zbornicima s međunarodnim recenzijama, niza eseja iz područja arhitekture i urbanizma, te je bio znanstveno-stručni suradnik u jednoj znanstvenoj knjizi. Glavno područje interesa mu je arhitektura, urbanizam i teorija arhitekture 20. stoljeća.

VEDRAN IVANKOVIĆ, Dipl.Eng.Arch., born 1978 in Mostar. Since 2003 he has been employed at the Faculty of Architecture of the University of Zagreb as a junior researcher and assistant. In 2006 he completed all courses of his Post-graduate Ph.D. program in *Physical Planning, Urban Planning and Landscape Architecture*. He has written ten scientific papers published in journals with international recensions and a number of essays in the field of architecture and urbanism. His main area of interest is architecture, urban planning and theory of architecture of the 20th century.